Miten kehittää vankilaturvallisuutta ja vankien kuntoutusta?

Vankien kuntoutumismahdollisuuksien ja oikeusturvan parantaminen vankilaturvallisuutta kehittämällä sekä rangaistusaikaista rikollisuutta ehkäisemällä -hankkeen loppuraportti

JYRI PAASONEN | JESSE VAINIO | MIKKO LUOMALA

VAASAN YLIOPISTON RAPORTTEJA 38

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Julkaisija Vaasan yliopisto
Johtamisen yksikkö, Julkisoikeus.

Tekijät Jyri Paasonen https://orcid.org/0000-0003-4012-3809
Jesse Vainio
Mikko Luomala https://orcid.org/0000-0002-4125-6606

Loppuraportti

ISBN 978-952-395-070-2 (verkkoaineisto)
URN https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-395-070-2
ISSN 2489-2580 (Vaasan yliopiston raportteja 38, verkkoaineisto)

Julkaisun nimi
Miten kehittää vankilaturvallisuutta ja vankien kuntoutusta? Vankien kuntoutumismahdollisuuksien ja oikeusturvan parantaminen vankilaturvallisuutta kehittämällä sekä rangaistusaikaista rikollisuutta ehkäisemällä -hankkeen loppuraportti

Asiasanat vangit, rikollisuus, henkilöstö, vankilat, turvallisuus, kehittäminen

Rahoittaja Rikosseuraamuslaitos

RISE

Tiivistelmä

Rikosseuraamuslaitos on rahoittanut Vaasan yliopiston tutkimus- ja kehittämishanketta, jossa on tutkittu vankien kuntoutusmahdollisuuksien ja oikeusturvan parantamista vankilaturvallisuutta kehittämällä sekä rangaistusaikaista rikollisuutta ehkäisemällä. Vankilaturvallisuuteen ja vankeusaikaiseen rikollisuuteen liittyvä tutkimus on ollut Suomessa aiemmin hyvin vähäistä. Vankiloiden kuntoutus- ja työtoimintaan liittyen on Suomessa puolestaan tehty vähän enemmän tutkimusta. Tutkimustuloksien mukaan ohjelmatoiminnan osalta ei ole selvää näyttöä yhdenkään ohjelman uusintarikollisuusvaikutuksista löydetty. Merkittävä osa ohjelmia suorittaneista syyllistyy uusiin rikoksiin ja palaa takaisin vankilaan.

Rikosseuraamuslaitoksen resurssit ovat hyvin rajalliset, joka näkyy päivittäin vankilaturvallisuudessa ja valvontahenkilöstön lukumäärässä sekä henkilöstön työhyvinvoinnissa. Kuntoutusohjelmien vaikutukset ovat olleet myös heikkoja. Niukkoja resursseja olisi syytä käyttää tehokkaasti toimenpiteisiin, joilla voidaan vaikuttaa vankiturvallisuuteen ja todistetusti torjua vankeusaikaista rikollisuutta sekä kuntouttaa vankeja. Riihimäen vankilassa tehdyt kehittämistoimenpiteet osoittavat, että hyvällä johtamisella, riskienhallinnalla ja henkilöstön osallistamisella voidaan kehittää toimintaa ja saada aikaiseksi merkittäviä tuloksia. Riihimäen vankilan toimintatavat ja työkalut tulisi ottaa käyttöön valtakunnallisesti koko Rikosseuraamuslaitoksessa, jolloin toimintatavat saataisiin yhdenmukaistettua.

Suomessa tulisi seurata aktiivisesti muiden Pohjoismaiden tilannetta ja hyväksi todettuja käytäntöjä sekä pyrkiä käymään laajemmin keskustelua Rikosseuraamuslaitoksen roolista rikosoikeudellisessa järjestelmässä erityisesti rikollisuuden torjunnan näkökulmasta. Erityisesti esitutkintaviranomaisten kansainväliset operaatiot järjestäytynyttä rikollisuutta vastaan aiheuttavat samankaltaisia haasteita eri valtioissa myös vankiloihin. Vankiloissa tapahtuvaa ja sieltä organisoitua rikollisuutta torjumalla turvataan samalla vankien perusoikeuksia, edistetään vankeuslain kuntouttavaa tarkoitusta ja viime kädessä suojataan koko yhteiskuntaa erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamilta haitoilta.

Sisältö

TIIVISTELMÄ III

1 JOHDANTO 1
1.1 Tausta 1
1.2 Tavoitteet 5
1.3 Toteutus, menetelmät ja aineistot 7
1.4 Raportointi 8

2 TUTKIMUSTEN TULOKSET 9
2.1 Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta 9
2.2 Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia 11
2.3 Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta 13
2.4 Voimakeinojen käyttäminen vankilassa 15
2.5 Turvallisuustiedonhallinta Rikosseuraamuslaitoksessa 17
2.6 Turvallisuusselvitys vai turha selvitys? 19
2.7 Vangin tatuoinnit osana tuntomerkkien ottamista 21
2.8 Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko 22
2.9 Järjestäytynyt rikollisuus rikosprosessin haasteena 25
2.10 Vankilaturvallisuus ja vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen Pohjoismaissa 27

3 KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET 30
3.1 Vankikysely 30
3.2 Henkilöstökysely 36
3.3 Haastattelututkimus 40
3.4 Kehittämistoimenpiteet 43
3.4.1 Turvallisuusjohtaminen 43
3.4.2 Riskienhallinta 44
3.4.3 Valvonnan resurssit 44
3.4.4 Vankilaturvallisuus 45
3.4.5 Valvontatyö 46
3.4.6 Työ- ja henkilöturvallisuus 47
3.4.7 Toimitilaturvallisuus ja tekninen turvallisuus 47
3.4.8 Rangaistusaikaisen rikollisuuden ehkäiseminen ja estäminen 48
3.4.9 Viranomais- ja sidosryhmäyhteistyö 49
3.4.10 Laillisuusvalvonta 50

4 JOHTOPÄÄTÖKSET 52

LÄHTEET 55

Kuviot

Kuvio 1. Riihimäen vankikyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 1/2. 31
Kuvio 2. Riihimäen vankikyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 2/2. 32
Kuvio 3. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 1/3. 37
Kuvio 4. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 2/3. 38
Kuvio 5. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 3/3. 39

Taulukot

Taulukko 1. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 1/3. 33
Taulukko 2. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 2/3. 34
Taulukko 3. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 3/3. 35

1 JOHDANTO

Rikosseuraamuslaitos on rahoittanut Vaasan yliopiston tutkimus- ja kehittämishanketta, jossa on tutkittu vankien kuntoutusmahdollisuuksien ja oikeusturvan parantamista vankilaturvallisuutta kehittämällä sekä rangaistusaikaista rikollisuutta ehkäisemällä. Tämä julkaisu on hankkeen loppuraportti. Julkaisun aluksi johdannossa tarkastellaan hankkeen taustaa, tavoitteita, toteutusta, menetelmiä, aineistoja ja raportointia. Tämän jälkeen tarkastellaan tutkimusten tuloksia. Sitten tarkastellaan Riihimäen vankilan kehittämishankkeen tuloksia. Lopuksi esitetään kokoavia johtopäätöksiä.

1.1 Tausta

Vankilaturvallisuus ja -rikollisuus sekä erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden rooli niissä on ollut runsaasti esillä mediassa viime aikoina. Media on uutisoinut vankiloiden henkilökuntaan kohdistuneista pahoinpitelyistä ja uhkailuista, vankien välisistä väkivaltatapauksista sekä vankiloiden huumausainerikollisuudesta. Vankiloihin suuntautuneista huumeiden salakuljetuksista on annettu myös tuomiota viime aikoina. Tapausten taustalla ovat olleet järjestäytyneet rikollisryhmät. Vallitseva tilanne ja sen vaikutukset esimerkiksi vankien kuntoutusmahdollisuuksiin sekä oikeusturvaan ovat nousseet esille monissa eri yhteyksissä.

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea CPT kiinnitti vuoden 2020 Suomen vierailullaan huomiota erityisesti Turun vankilan vankien välisiin väkivalta- ja uhkailutapauksiin. CPT korosti, että Turun vankilassa oli ollut useita väkivaltaisia välikohtauksia, joista osa oli johtanut vakaviin loukkaantumisiin. Johto ja henkilöstö yrittivät parhaansa mukaan ehkäistä vankien välistä väkivaltaa ja puuttua siihen, mutta tämä ei ole ollut helppoa huomioiden vankipopulaation erityispiirteet (paljon JR-vankeja) ja pulan koulutetusta valvontahenkilöstöstä. CPT pyysi Suomen viranomaisia ryhtymään päättäväisempiin ja ennakoivampiin toimenpiteisiin vankien välisen väkivallan ja uhkailun ehkäisemiseksi ja lopettamiseksi.

Myös eduskunnan oikeusasiamiehen vankiloihin tekemillä tarkastuskäynneillä on noussut esiin vankilaturvallisuus ja sen vaikutukset vankien kuntoutukseen sekä oikeusturvaan. Tarkastuksissa on erityisesti kiinnitetty huomiota väkivaltaan, vankien toisiinsa kohdistamaan painostamiseen ja huumekauppaan. Apulaisoikeusasiamies on eri vankiloiden, kuten Sukevan vankilan (EOAK/5291/2019) ja Turun vankilan (EOAK/2449/2019), tarkastuksien yhteydessä kiinnittänyt huomiota, että vankiloissa on viime vuosina tapahtunut runsaasti vankien välisiä väkivaltatapauksia, joista muutamat ovat olleet erittäin vakavia. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvat vangit (JR-vangit) pystyvät vahvasti

ohjaamaan ja vaikuttamaan muiden vankien toimintaan. He myös ohjaavat vankilassa tapahtuvaa huumekauppaa. Tämän takia vankiloissa on paljon pelkääjävankeja. Erityisenä ongelmana on ollut vankien toisiin vankeihin kohdistama painostus, jonka takia merkittävä osa vangeista ei ole voinut suorittaa rangaistustaan rauhassa normaaleilla asuinosastoilla. Apulaisoikeusasiamies on myös todennut, että Rikosseuraamuslaitoksen tulee rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteiden mukaisesti aktiivisesti tarjota keinoja ja tukea tavoitteiden toteutumiseen sekä rikollisesta alakulttuurista ja elämäntavasta irtautumiseen (EOAK/6734/2017, 5.11.2018).

Vankeuslain (767/2005) 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Lain esitöissä (HE 263/2004 vp) todetaan, että tavoitteenasettelussa ilmaistaan entistä selvemmin uusintarikollisuuteen vaikuttaminen sekä rikoksettoman elämäntavan ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Vankeuslain 3 §:n 2 momentin mukaan vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava siitä, ettei vankeuden aikana kukaan oikeudettomasti puutu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Säännöksen tarkoituksena on korostaa, että vankeuden täytäntöönpanoon liittyy erilaisia turvallisuustarpeita ja näkökohtia, joita olisi tarkasteltava sekä vangin, henkilökunnan että yhteiskunnan kannalta ja jotka eivät välttämättä ole keskenään yhdensuuntaisia (HE 263/2004 vp, s. 135). Jokaisella on perustuslain (731/1999) 7 §:n 1 momentin mukaisesti oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Kyseinen perusoikeus tarkoittaa muun muassa sitä, että jokaiselle vangille tulee varata mahdollisuus suorittaa rangaistuksensa siten, ettei tarvitse pelätä turvallisuutensa tulevan uhatuksi ja ilman muiden vankien kohdistamaa painostusta. (HE 263/2004 vp, s. 152, EOAK/5291/2019, s. 8–9).

Euroopan neuvoston vankilasäännöissä (Ministerikomitean suositus jäsenvaltioille Euroopan vankilasäännöistä) todetaan, että vankeuden täytäntöönpano on järjestettävä siten, että se edistää vapautensa menettäneiden henkilöiden sopeutumista takaisin yhteiskuntaan. Vankilan hyvää järjestystä on pidettävä yllä ottamalla huomioon turvatoimiin, turvallisuuteen ja kuriin liittyvät vaatimukset ja järjestämällä samanaikaisesti vangeille ihmisarvon mukaiset asuinolot ja tarjoamalla runsas ohjelma toimintoja. Asianmukaisilla menettelytavoilla on taattava vankien, vankilahenkilökunnan ja kaikkien vierailijoiden turvallisuus ja vähennettävä väkivallan tai muiden turvallisuutta uhkaavien tapahtumien riski minimiin. Kaikki mahdollinen on tehtävä, jotta kaikki vangit voivat osallistua päivittäisiin toimintoihin turvallisesti. Henkilökunta on koulutettava suorittamaan tarkastukset siten, että he havaitsevat ja estävät kaikki mahdolliset yritykset paeta tai kätkeä

salakuljetettua tavaraa, mutta kunnioittavat samanaikaisesti tarkastettavien ihmisarvoa ja heidän henkilökohtaista omaisuuttaan.

Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt (Nelson Mandela -säännöt) lähtee siitä, että vankeusrangaistuksella pyritään ensisijaisesti suojelemaan yhteiskuntaa rikoksilta ja vähentämään uusintarikollisuutta. Tavoitteet voidaan saavuttaa ainoastaan, jos vapaudenmenetysaikana mahdollisuuksien mukaan varmistetaan, että vapautensa menettäneet henkilöt sopeutuvat vapauduttuaan takaisin yhteiskuntaan siten, että he voivat elää lainkuuliaisesti ja tulevat toimeen omillaan. Tämän vuoksi vankeinhoitolaitosten tulee tarjota muun muassa kuntoutusta vankien yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Vangin rangaistusajan alkamisesta lähtien on otettava huomioon hänen vapautumisensa jälkeinen tulevaisuutensa, ja häntä on kannustettava ja autettava ylläpitämään tai luomaan vankilan ulkopuolisiin henkilöihin tai toimijoihin sellaisia suhteita, jotka voivat edistää hänen kuntoutumistaan ja perheensä etuja.

Lainsäätäjä on reagoinut vallitsevaan tilanteeseen muuttamalla hiljattain muun muassa vankeuslakia (laki vankeuslain muuttamisesta 290/2021) siten, että vankilaviranomaisten edellytykset vankeusaikaisen rikollisuuden estämiseksi ja laitosturvallisuuden ylläpitämiseksi parantuisivat. Täytäntöönpanon tavoitteeksi tulee nykyistä selvemmin asettaa rikosten jatkamisen estäminen vankeusaikana (HE 6/2020 vp, s. 5).

Erilaisista kuntoutusohjelmista ja niiden vaikuttavuudesta on tehty tutkimuksia, mutta tutkimuksia kuntoutusmahdollisuuksien parantamiseksi erityisesti vankilaturvallisuuden ja rikostorjunnan näkökulmasta ei juurikaan ole. Tuorein aihetta koskeva selvitys on Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi (Paasonen 2021), jonka tarkoitus oli selvittää vankiloissa tehtävän valvontatyön nykytilanne, haasteet, riskit ja toimivat käytännöt sekä laatia suositukset turvallisuuden ja valvontatyön kehittämiseksi. Selvityksen perusteella järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvien vankien määrä on noussut entisestään viime vuosina ja sitä myötä JR-vankien aiheuttama uhka ja painostus ovat merkittäviä ongelmia vankiloissa. Myös vankeusaikainen rikollisuus on lisääntynyt selvästi viime vuosina. Järjestäytyneet rikollisryhmät käyttävät vankeusaikaa ja vankiloita systemaattisesti lähinnä huumausainekaupan harjoittamiseen. Toiminta aiheuttaa runsaasti väkivaltaa muita vankeja sekä toimintaa haittaavia vankilaviranomaisia kohtaa.

Suurin osa vangeista haluaa suorittaa tuomionsa moitteetta ja mahdollisimman huomiotta. Tietty osa vangeista pyrkii kuitenkin rikolliseen toimintaa myös vankeusaikana ja aiheuttaa suurimman osan vankilaturvallisuutta vaarantavista ongelmista. JR-vangit pyrkivät hallitsemaan vankilan järjestystä ja uhkailemaan sekä painostamaan muita vankeja ja henkilökuntaa omaa vankeusajan mukavuuttaan ja rikosten jatkamista silmällä pitäen. Vankiloissa olevat jengit perivät tullia vankilaan salakuljetettavista huumeista, perivät maksamattomia velkoja ja vaativat suojelurahoja tai maksua osastoilla asumisesta muilta

vangeilta. Muita vankeja voidaan esimerkiksi pakottaa ottamaan huumeita, jolloin hänen kanssaan saadaan syntymään velkasuhde. Velkasuhteet aiheuttavat velanperintää ja sen myötä väkivaltaa. Vankihierarkiassa ylempänä olevat vangit keräävät myös suojelurahoja osastoilla asumisesta, perivät sellivuokria ja päättävät vankityöpaikkojen työntekijöistä.

Yhtenä ilmiönä voidaan pitää sitä, että pelkääjien määrä on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla. Syyksi tähän on katsottu rikollisten jengiytyminen, ja siitä aiheutuva yhä kasvanut rikollisten sisäinen luokittelu, lisääntynyt toisten rikollisten ilmiantaminen kuulusteluissa ja velkasuhteet siviilissä sekä vankiloissa. Jokaisessa vankilassa on useita tai jopa kymmeniä pelkääjiä, jotka eivät uskalla asua normaalilla osastolla esimerkiksi maksamattomien velkojen, vasikoimisen tai tekemänsä rikoksen luonteen vuoksi. Erilaisten pelkääjien asema vankilassa on niin turvaton, että jotkut ovat valmiita vahingoittamaan itseään päästääkseen hoitoon, jotta eivät joudu normaalille osastolle. Useat vangit pyrkivät myös välttämään valvomattomien tapaamisten tai poistumislupien anomista, jottei heidän tarvitsisi osallistua huumausaineiden salakuljetukseen vankilaan.

JR-vankien asema vankiloissa asettaa myös haasteita vankien kuntoutukselle, koska JR-vangit hallitsevat vankiyhteisöä ja pystyvät painostamalla muita vankeja päättämään vankityöpaikkojen ja toimintojen osallistujista. Samoin heitä tai heihin kytköksissä olevia osallistuu erilaisiin kuntoutusohjelmiin, jotka ovat usein ryhmämuotoisia. Tällöin kaikki osallistujat eivät uskalla kertoa avoimesti asioista, mikä ei edesauta kuntoutumista. Jos vanki haluaa irtautua rikollisuudesta, on hänen usein hakeuduttava suljetulle osastolle, jotta saa olla rauhassa.

Holopainen on tehnyt vuonna 2021 selvityksen Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin (Holopainen 2021). Selvityksen mukaan Suomen vankiloissa on noin 200 järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvaa vankia tai tutkintavankia. Järjestäytynyt rikollisuus erityisryhmänä asettaa merkittäviä haasteita Rikosseuraamuslaitoksen toiminnalle rangaistusten täytäntöönpanossa ja tutkintavankeuden toimeenpanossa. Viime vuosien aikana erityisesti henkilöstöön kohdistuva uhka ja väkivalta ovat lisääntyneet. Myös järjestäytyneiden rikollisryhmien muihin vankeihin kohdistama uhka, painostus ja väkivalta ovat lisääntyneet. Väkivallan ja järjestyshäiriöiden taustalla on organisoitu huumausainekauppa ja siihen liittyvä taloudellisen edun tavoittelu.

Järjestäytyneen rikollisuuden vankilaturvallisuutta vaarantava rikollinen toiminta kulminoituu vankilassa tapahtuvaan huumausainekauppaan ja siitä johtuvaan uhkailuun, velanperintään ja väkivaltaan. Huumausaineet aiheuttavat tai ovat taustalla lähes kaikessa vankilassa tapahtuvassa väkivallassa. Rikosseuraamuslaitoksen on erittäin tärkeää tukea vankien päihteettömyyttä eri keinoin, joista yksi keskeinen on huumausaineiden saatavuuden vähentäminen niin suljetuissa kuin avovankiloissa. Tarvetta on tiukemmille toimille huumeiden salakuljetuksen estämiseksi vankilaan, joka tukisi myös

Rikosseuraamuslaitoksen strategiaa, jossa päihdeongelmiin puuttuminen on keskeistä. Holopaisen selvityksen mukaan vankeuslain asettamat velvoitteet eivät toteudu kaikilta osilta. Keskeisenä syynä pidettiin JR-vankien toimintaa.

Vankila – sosiaalisen yhteisön rakenne -tutkimushankkeessa tehtiin kyselytutkimus vangeille, jossa tutkittiin myös vankien kokemaa turvallisuutta (Kainulainen & Saari 2021). Tutkimuksessa nousi esille, että vankien kokeman turvallisuuden kannalta merkittävin tekijä on vankien keskinäinen reilu kohtelu. Varsinaisesti valvontaa ja tuomiota koskevat käsitykset eivät vaikuta turvallisuuteen niin merkittävästi. Pelkääjävangit olivat kokeneet eniten turvattomuutta. Tutkimuksessa korostetaan, että hyvän turvallisuuden takaaminen edellyttää valvontajärjestelmän uudistamista ja henkilöstöön käytettävien voimavarojen olennaista lisäämistä, koska vankiaines on koventunut ja huumausaineriippuvuudet ovat lisääntyneet.

Tuomioistuimissa käsitellyt tapaukset (esim. Turun hovioikeuden tuomio 21/106505 ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuden tuomio 20/109664) kuvastavat hyvin, kuinka järjestäytyneet rikollisryhmät käyttävät vankeusaikaa ja vankiloita systemaattisesti huumausainekaupan harjoittamiseen. Huumausainekauppa vaikuttaa hyvin negatiivisesti vankilaturvallisuuteen. Jotkut vangit rikastuvat ja toiset velkaantuvat. Lisäksi pidetään velkalistoja ja peritään velkoja väkivaltaisesti. Vankilassa on myös vankeja, jotka pyrkivät irtaantumaan päihteistä ja rikollisuudesta, mikä vaikeutuu huomattavasti, jos huumausaineita on vankilassa helposti saatavilla. Käytännössä kuka tahansa poistumisluvan saanut vanki tai valvomattomaan tapaamiseen luvan saanut henkilö on alttiina huumausaineiden salakuljetukseen painostamiselle. Vankien omaisia on myös lähestytty vankilan ulkopuolella ja heitä on painostettu huumausaineiden salakuljetukseen. Salakuljetuksesta kieltäytymisen seurauksena on uhattu käyttää väkivaltaa kyseistä vankia kohtaan.

1.2 Tavoitteet

Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvien vankien määrä on noussut viimeisen kymmenen vuoden aikana, ja sen myötä vankiloiden turvallisuus on heikentynyt. Haasteet eivät näytä helpottavan lähitulevaisuudessa, koska on odotettavissa, että JR-vankien määrä tulee lisääntymään. Lisäksi katujengeihin kuuluvien vankien määrä on lisääntynyt viime aikoina. Mitä enemmän esitutkintaviranomaiset kohdistavat toimia JR-ryhmiin, sitä enemmän se näkyy vankipopulaatiossa. Näin ollen on ennustettavissa, että erityisesti huumausainerikollisuus siirtyy yhä enemmän vankiloihin ja sieltä käsin johdetuksi.

Sinänsä pienellä vankiryhmällä on suuri merkitys vankeuslain asettamien tavoitteiden toteutumiselle. Tämä näkyy erityisesti ylimpien laillisuusvalvojien vankiloihin tekemillä tarkastuksilla: mitä enemmän tietyssä vankilassa on JR-vankeja, sitä enemmän on havaittu ongelmia. Piilorikollisuudella on merkittävä rooli ylipäätään rikollisuudessa, mutta

vankilarikollisuudessa se korostuu, koska vankilakulttuurissa pätee voimakkaasti ns. vaikenemisen laki. Tämä käy ilmi myös poliisin esitutkintaan päätyneistä vankien välisistä väkivaltatapauksista. Näin ollen onkin tärkeää pureutua ongelmien taustasyihin ja pyrkiä löytämään keinoja ennalta ehkäisevään toimintaan sekä kehittää rikostapauksien tutkintaa.

Päihdetyö on yksi tärkeimmistä keinoista uusintarikollisuuden vähentämisessä ja pyrittäessä edistämään vankien sijoittumista yhteiskuntaan. Toisaalta vieroittautuminen on vaikeaa, jos samalla selliosastolla käytetään päihteitä. Koronapandemian vuoksi vankien mahdollisuuksia fyysiseen kontaktiin vankilan ulkopuolisten kanssa rajoitettiin tiukasti, jonka seurauksena huumausaineiden saatavuus vankiloissa vähentyi. Tämä on rauhoittanut vankiloiden turvallisuustilannetta, koska huumausaineista velkaantuminen on vähentynyt ja lisäksi monet päihdeongelmaiset vangit ovat päässeet vieroittautumaan huumausaineista. Parhaatkaan kuntoutusohjelmat tai kattavasti tehdyt rangaistusajan suunnitelmat eivät toimi, mikäli olosuhteet vankiloissa eivät ole niiden toteutumiselle suotuisat. Näin ollen vankiloiden turvallisuus ja rikollisen toiminnan ehkäiseminen luovat perustan vankeuslain asettamille tavoitteille rikollisesta elämäntavasta irtautumiseen ja päihteistä vieroittautumiseen.

Vallitsevalla tilanteella on kahdensuuntaiset vaikutukset: 1) vankien oikeusturva ei toteudu, mikäli he eivät voi suorittaa vankeusrangaistusta turvallisesti eivätkä osallistua tosiasiallisesti erilaisiin toimintoihin ja kuntoutuksiin rangaistusajan suunnitelman mukaisesti ja 2) päihteistä sekä rikollisesta elämäntavasta irtautuminen on erittäin vaikeaa, mikäli tarjolla on jatkuvasti huumausaineita ja vangit joutuvat pakotetuksi rikolliseen toimintaan, kuten vankilaan suuntautuvaan huumeiden salakuljetukseen.

Vankilarikollisuudesta ja sen erityispiirteistä ei juurikaan ole kotimaista empiiristä tutkimustietoa. Niin ikään sen kokonaisvaikutukset vankien kuntoutusmahdollisuuksiin ja oikeusturvaan ovat osin tuntemattomia. Samoin vankiloissa tapahtuvien rikosten taustasyiden selvittäminen ja vankilarikollisuuden torjuntamenetelmät vaativat lisää tutkimusta, jotta vankilarikollisuutta voidaan torjua tehokkaammin. Myös oikeustieteellinen tutkimus aihepiiriin liittyen on ollut vähäistä. Tutkimuksen puute vaikeuttaa viranomaisten kykyä suunnata ja kehittää toimintaa vankeuslain asettamien tavoitteiden saavuttamiseksi.

Tämän tutkimus- ja kehittämishankkeen tarkoitus oli tuoda kotimaiseen vankilatutkimukseen kriminologinen ja oikeudellinen lähestymistapa erityisesti rikostorjunnan ja vankilaturvallisuuden näkökulmasta. Hankkeen ensimmäinen tavoite oli selvittää tarkemmin vankilarikollisuutta ilmiönä sekä löytää keinoja vankilarikollisuuden ennalta ehkäisemiseen ja siten parantaa vankilaturvallisuutta sekä vankien kuntoutusolosuhteita ja oikeusturvaa. Tämän takia hankkeen toisena tavoitteena oli tunnistaa ja kehittää erityisesti turvallisuuden ja kuntoutuksen sekä kuntoutusedellytysten välisiä tekijöitä.

Tähän asti tehtyjen tarkastusten, selvitysten ja tutkimusten perusteella keskeinen taustasyy ongelmille on vankiloissa tapahtuva huumausainekauppa. Huumausainekaupan myötä tapahtuu muita rikoksia, kun toisia vankeja uhkaillaan, kiristetään ja pahoinpidellään velkojen perimiseksi sekä rikolliseen toimintaan pakottamiseksi. Tämä vaikuttaa vankiloiden yleiseen turvallisuuteen ja vankien mahdollisuuksiin suorittaa vankeusrangaistusta turvallisesti sekä vankien rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen. Tavoitteena oli selvittää, että minkälaisilla keinoilla muissa Pohjoismaissa vankeusaikaista rikollisuutta torjutaan sekä voidaanko muualla hyväksi havaittuja keinoja hyödyntää Suomessa voimassa olevan lainsäädännön puitteissa. Lisäksi selvitettiin, että kuinka muissa Pohjoismaissa on toteutettu turvallisuuden ja kuntoutuksen sekä kuntoutusedellytysten välisiä tekijöitä.

1.3 Toteutus, menetelmät ja aineistot

Tutkimus- ja kehittämishankkeen toteutti Vaasan yliopiston tutkijat Jyri Paasonen ja Jesse Vainio. Hankkeen loppuraportissa tutkimusavustajana on toiminut Mikko Luomala. Hanke toteutettiin vuoden 2022 aikana. Hanke oli luonteeltaan moni- ja poikkitieteellinen, jossa keskeisenä oli empiiriset tutkimusmenetelmät. Lisäksi hankkeessa oli oikeustieteellinen osa, jossa aihetta tarkastellaan erityisesti lainsäädäntötutkimuksen avulla. Näin voitiin tarkastella nykyisen sääntelyn tarkoituksenmukaisuutta ja kehittämistarpeita. Hankkeessa hyödynnettiin aineisto- ja analyysitriangulaatiota. Tätä voidaan perustella sillä, että useamman tutkimusmenetelmän ja aineiston käytöllä on mahdollisuus parantaa tutkimuksen luotettavuutta, kun samaan ilmiöön voidaan avata erilaisia toisiaan täydentäviä näkökulmia.

Hankkeen tutkimustehtävät jakautuvat kahteen vaiheeseen. Hankkeen ensimmäinen vaihe oli tutkimuksellinen. Siinä tehtiin aluksi aiheen kansainvälinen kirjallisuuskatsaus. Tämän jälkeen tarkasteltiin Pohjoismaiden tilannetta. Sitten tehtiin empiirisen aineiston analysointi, jossa hyödynnettiin Paasosen arviointityössä (Paasonen 2021) kerättyä monipuolista ja laaja-alaista aineistoa. Näiden pohjalta laadittiin eri tutkimuksia, joissa on tehty tutkimusaineistojen analysointi kuvailevien (esimerkiksi ajallisen muutoksen analyysi, yksiköiden ja alueiden vertailu) ja selittävien (esimerkiksi regressioanalyysi vaikuttavista tekijöistä) analyysimenetelmien avulla. Hankkeessa tehtiin yhteensä kymmenen tutkimusaiheeseen liittyvää artikkelia, joita tarkastellaan tämän julkaisun toisessa luvussa. Hankkeen toisessa vaiheessa puolestaan laadittiin tutkimustuloksien pohjalta kehittämistoimenpiteitä Riihimäen vankilaan yhdessä henkilöstön kanssa. Näitä tuloksia tarkastellaan julkaisun kolmannessa luvussa.

1.4 Raportointi

Tutkimusaiheen ajankohtaisuuden ja merkittävyyden vuoksi oli tärkeää, että hankkeen tulosten raportointi oli aktiivista ja vuorovaikutteista. Tutkimustulosten julkaisuiden lisäksi hankkeen tuloksia esiteltiin aktiivisesti eri tilaisuuksissa vuoden 2022 aikana. Tuloksia esiteltiin The European Society of Criminologyn Eurocrim-konferenssissa Espanjassa syyskuussa. Suomen Kriminologisen Yhdistyksen Kriminologian päivillä Joensuussa oli oma työryhmä aiheeseen liittyen marraskuussa. Lisäksi oikeusministeriölle esiteltiin tuloksia kesäkuussa, Rikosseuraamuslaitoksen johdolle elokuussa ja Vankilavirkailijain Liitto VVL:n jäsenille lokakuussa. Riihimäen vankilassa tuloksia käytiin läpi useamman kerran henkilöstölle. Media teki myös useamman uutisen tutkimusaiheista. MTV uutisoi vankilaturvallisuudesta elokuussa ja tutkintavankien yhteydenpitorajoituksista lokakuussa. Yle uutisoi järjestäytyneestä rikollisuudesta ja tehostetun valvonnan osastoista lokakuussa. Turun Sanomat puolestaan uutisoi toukokuussa turvallisuusselvityksistä.

2 TUTKIMUSTEN TULOKSET

Hankkeen aikana tehtiin kymmenen tutkimusaiheeseen liittyvää artikkelia. Tässä luvussa käydään läpi artikkelit ja niiden keskeiset tulokset.

2.1 Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta

Kriminologia-lehdessä on julkaistu vuonna 2022 artikkeli *Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta* (Paasonen & Vainio 2022). Vankilaväkivallalla voidaan tarkoittaa väkivaltaa kokonaisvaltaisella tasolla, kuten vankilamellakoita tai muita levottomuuksia, sekä yksilötasolla, joka käsittää vankien keskinäisen väkivallan sekä vankien ja henkilöstön välisen väkivallan. Näitä vankilaväkivallan muotoja on pidetty sekä vankilakulttuurin että vankiloiden hallinnon ilmentyminä. Vaikka vankilamellakoiden on havaittu vähentyneen viimeisten vuosikymmenten aikana Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopassa lähinnä inhimillisimpien vankilaolosuhteiden myötä, ei ole olemassa kuitenkaan pitäviä tutkimustuloksia siitä, että yksilötason väkivallan määrä olisi ajan myötä vähentynyt tai lisääntynyt. Käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena oli selvittää kyselytutkimuksen avulla vankiloiden henkilöstön väkivaltakokemuksia ja väkivallan suhteen koettua huolta.

Vankilahallintoon kuuluu koko vankilan päivittäisistä toiminnoista vastaava henkilöstö, mutta väkivallan osalta kansainväliset tutkimukset ovat koskeneet enemmänkin vankien päivittäisestä hallinnoinnista vastaavia vankeinhoitohenkilöstöä, jotka ovat ensisijaisia sääntöjen valvojia ja vankilan näkyvimpiä auktoriteetin edustajia. Aiemmissa tutkimuksissa on katsottu henkilöstöllä olevan todennäköisesti suurin vaikutus vankien käsityksiin järjestelmästä ja siihen, pitävätkö he näitä vallanpitäjiä laillisena auktoriteettina.

Kansainvälisissä tutkimuksissa henkilökuntaan kohdistuvaa väkivaltaa on havaittu olevan enemmän suljetuissa olosuhteissa, joissa on vähemmän oikeuksia ja kontrolloivampi henkilöstö kuin avolaitoksissa. Suljetumpien olosuhteiden aiheuttama turhautuminen voi ilmetä väkivaltaisena käyttäytymisenä ja väkivaltaa voidaan käyttää myös ongelmanratkaisumenetelmänä silloin, kun vangit suhtautuvat epäluuloisemmin henkilöstöön. Henkilökunnan asiallisen ja oikeudenmukaisen käyttäytymisen vankeja kohtaan sekä vankiloiden erilaisten ohjelmien, työtoimintojen ja vierailukäytäntöjen on havaittu vaikuttavan positiivisesti vankien käyttäytymiseen. Väkivaltaista käyttäytymistä voi sen sijaan lisätä esimerkiksi vankilan ympäristötekijät, henkilökunnan antamat ankarat rangaistukset, kurinpito sekä henkilökunnan käyttämät epäjohdonmukaiset tai epäselvät säännöt. Lisäksi huumeiden käyttö vankiloissa on myös tunnistettu keskeiseksi riskitekijäksi.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että henkilöstö kokee runsaasti henkistä väkivaltaa. Kaikkiaan vastanneista 56 prosenttia oli kokenut jotakin henkistä väkivaltaa viimeisen 24 kuukauden aikana. Yleisintä oli vangin loukkaava käytös ja väkivallalla uhkaaminen, mutta myös painostamista koetaan usein. Toisekseen henkisen väkivallan uhriksi joutumisessa on tilastollisesti merkittäviä eroja sukupuolen, toimenkuvan ja vankilatyypin mukaan. Miehet ovat naisia, ja vastaavasti vartijat muita toimenkuvia (pois lukien toimenkuva esimies, päällikkö, johtaja) suuremmassa riskissä joutua henkisen väkivallan uhriksi. Lisäksi suljettujen vankiloiden henkilöstön riski on suurempi kuin avovankiloiden henkilöstön. Rikosseuraamusalueiden välillä ei ole eroja. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että henkinen väkivalta on melko arkipäiväistä ja osa vankilakulttuuria. Sen määrä on kuitenkin merkki huolestuttavasta ilmiöstä, kun huomioidaan henkilöstön työturvallisuus ja työssä jaksaminen.

Fyysinen väkivalta on selvästi henkistä väkivaltaa harvinaisempaa. Kuitenkin kahdeksan prosenttia vastaajista on joutunut jonkun fyysisen väkivallan muodon uhriksi viimeisen 24 kuukauden aikana. Yleisintä oli tyrkkimien ja töniminen sekä lyöminen ja potkiminen. Vastaavasti aseellisen väkivallan kokeminen on vankiloissa harvinaista. Huomion arvoista on, että kyselyn perusteella naiset eivät ole kokeneet ollenkaan fyysistä väkivaltaa. Tulosta voidaan pitää yllättävänä, koska kuitenkin henkistä väkivaltaa naisista oli kokenut 45,5 %. Kun tarkastellaan pelkästään miestyöntekijöiden riskiä joutua fyysisen väkivallan uhriksi, havaitaan, että miesvartijoiden riski on selkeästi suurempi kuin kaikkien muiden miestyöntekijöiden. Vastaavasti fyysisen väkivallan riski ei eroa miehillä iän, rikosseuraamusalueen tai vankilatyypin mukaan.

Tätä tutkimusta vastaavanlaisessa tutkimuksessa, joka tehtiin Suomessa yksityisen turvallisuusalan toimijoista, havaittiin, että suurin osa koetusta väkivallasta on loukkaavaa käytöstä ja väkivallalla uhkaamista, mutta myös fyysistä väkivaltaa on kokenut joka neljäs alan toimija. Yksityisellä turvallisuusalalla väkivallan kokemisen riski laskee selvästi ikääntymisen myötä. Lisäksi miesten riski kokea väkivaltaa on selvästi naisia suurempi, kuten vankilahenkilöstönkin osalta.

Toinen tutkimuskysymys liittyi siihen, kuinka huolissaan vankiloiden työntekijät ovat heihin lähitulevaisuudessa kohdistuvasta väkivallasta taikka vankien keskinäisestä väkivallasta. Tuloksien perusteella voidaan todeta, että vankiloiden henkilöstö ei ole erityisen huolissaan heihin kohdistuvasta väkivallasta. Tilastollisten tuloksien perustella voidaan sanoa, että aiemman väkivallan kokemisella on voimakas yhteys huolestumien kanssa. Väkivaltaa kokeneet ovat keskimäärin muita huolestuneempia. Erot toimenkuvien väleillä ovat melko pieniä, kun aiempi väkivallalle altistuminen kontrolloidaan. Vastaavasti iän, rikosseuraamusalueen ja vankilatyypin perusteella ei ole eroja huolestumisen suhteen. Tulosten perusteella henkilöstö on eniten huolissaan vankien keskinäisestä väkivallasta. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että yksityisen turvallisuusalan toimijat eivät ole väkivalta-

kokemuksista huolimatta kovin huolissaan siitä, että heihin kohdistuisi erilaisia väkivallan muotoja työtehtävissä. Sekä yksityisellä turvallisuusalalla että vankiloissa työntekijät ovat mahdollisesti niin tottuneita väkivallan riskiin ja sen kokemiseen, että he ikään kuin pitävät sitä työhönsä kuuluvana elementtinä.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastot eivät ole täysin luotettavia. Vankilan henkilöstölle tehdyn kyselyn tulosten perusteella esimerkiksi henkilöstö kohtaa huomattavasti enemmän väkivaltaa kuin tilastoista voisi päätellä. Tilastojen epäluotettavuuteen viittaa myös tehty vertailu muiden Pohjoismaiden vastaaviin tilastoihin: Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa vankien välisiä väkivaltatapauksia ja henkilöstöön kohdistuvia väkivalta- tai uhkatilanteita raportoidaan monikertainen määrä Suomeen verrattuna. Tämän takia tilastointia tulisi kehittää, jotta riskitekijöitä voitaisiin tunnistaa paremmin ja väkivaltatilanteita ennalta ehkäistä tehokkaammin.

2.2 Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia

Oikeus-lehdessä julkaistaan vuonna 2023 artikkeli *Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia* (Paasonen & Vainio 2023). Artikkelin ensimmäinen osa on lainopillinen, jossa tarkastellaan vankeuslain keskeisiä säännöksiä vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen näkökulmasta. Artikkelin toinen osa on empiirinen, jossa selvitetään kyselytutkimuksen avulla vankiloiden henkilöstön kokemuksia ja näkemyksiä vankeusaikaisen rikollisuuden estämisestä.

Vankeusaikainen rikollisuus voidaan jakaa vankiloissa tapahtuvaan rikollisuuteen, vankiloista käsin organisoituun rikollisuuteen ja tekijän vankeusaikaiseen rikollisuuteen. Vankilat ovat rikollisuuden näkökulmasta erityisiä ympäristöjä, koska ne ovat ahtaita ja lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta, joten ne ovat luonnollinen osa erityisesti rikollisryhmien toimintaympäristöä. Vankeusaikaa voidaan hyödyntää rikosten tekemiseen, uusien jäsenten rekrytoimiseen sekä kontaktien luomiseen. Viime aikoina tuomioistuimissa käsiteltävänä olleet vankiloiden huumausainekauppaan liittyvät tapaukset kuvaavat hyvin, kuinka järjestäytyneet rikollisryhmät käyttävät vankeusaikaa ja vankiloita systemaattisesti huumausainekaupan harjoittamiseen. Järjestäytyneellä rikollisuudella onkin merkittävä vaikutus vankiloiden turvallisuuteen.

Keskeinen haaste vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen näkökulmasta on, miten JR-vankeihin suhtaudutaan lainsäädännössä. Laillisuusvalvonnassa esitetyt kannanotot ovat sen suuntaisia, että JR-vankeihin ei voida kategorisesti kohdistaa tiettyjä toimenpiteitä. Lainsäätäjä on kuitenkin todennut yhteydenpidon valvonnan osalta, että vankiin liittyvä perusteltu syy voi olla esimerkiksi osallistuminen rikollisjärjestön toimintaan.

Järjestäytyneiden rikollisryhmien jäsenien välisessä viestinnässä edellytyksien on katsottu täyttyvän useimmiten.

Vangin sijoittamista koskevat säännökset antavat paljon harkintavaltaa päätöksen tekevälle virkamiehelle, mutta laillisuusvalvontakäytännössä ehdoton ja kategorinen linjaus tai käytäntö esimerkiksi JR-ryhmien jäsenten suhteen on katsottu ongelmalliseksi, koska esimerkiksi sitoutuneisuus JR-ryhmään voi olla eri asteista. Sitoutuneisuutta ryhmään voidaan pyrkiä selvittämään riittävällä tasolla esimerkiksi siten, onko vanki ollut yhteydessä JR-ryhmien jäseniin ja minkä luonteista yhteydenpito on ollut. Tämä edellyttää aktiivista yhteydenpidon valvontaa ja ajantasaisia tietoja viestinnän toisesta osapuolesta.

Keskeistä on muun muassa se, miten rikollisryhmien johtohahmojen vaikutusmahdollisuuksiin voidaan puuttua. Esimerkiksi varmuusosastolle sijoittamisen perusteet ovat tässä ratkaisevassa roolissa, koska lainsäädännön ja käytännön näkökulmasta vain varmuusosastolla voidaan valvoa tehokkaasti vangin yhteydenpitoa. Varmuusosastolle sijoittamisen perusteiden laajentamista on kannatettu eri yhteyksissä ja asiaa arvioidaan parhaillaan oikeusministeriössä. Käytännössä ongelmana on pidetty sitä, ettei järjestäytyneen rikollisuuden johtohahmoja voida sijoittaa varmuusosastolle, koska lainsäädäntö ei mahdollista JR-vangin sijoittamista varmuusosastolle ilman konkreettista ja perusteltua epäilyä säännöksen mukaisesta teosta. Lain esitöissä kuitenkin todetaan, että epäilys rikokseen syyllistymisestä ei edellytä, että vanki olisi jo ryhtynyt rikolliseen toimintaan vaan riittää, että vangin rikosten laadusta tai toiminnasta aikaisemmilla rangaistuskausilla saattaa olla perustellusti pääteltävissä, että hän todennäköisesti tulee syyllistymään rikolliseen toimintaan. Näin ollen riittänee abstraktimmat seikat, jotka eivät edellytä mitään konkreettista tietoa taikka näyttöä mahdollisesti tulevasta rikoksesta, vaan kyse on vangin olosuhteisiin ja historiaan liittyvien tietojen perusteella tehtävästä päätelmästä. Huomioon ottaen järjestäytyneiden rikollisryhmien toimintatavat ja niiden hierarkia, voidaan erityisesti rikollisryhmien johtajien osalta katsoa ylittyvän perusteltua syytä epäillä -kynnys.

Muutoin vankeuslaki antaa paljon harkintavaltaa vankien strategiselle sijoittamiselle. Toisaalta, kuten edellä on mainittu, yhteydenpidon valvonta ja sen edellytykset on sidottu vangin osastolle sijoittamiseen eli käytännössä tehokas tiedonhankinta edellyttää varmuusosastolle sijoittamista. Näitä osastoja ei kuitenkaan ole Suomessa kuin kaksi. Vaikka 1.3.2022 perustettiinkin neljään vankilaan yhteensä 13 uutta osastoa vankeusaikaisen rikollisuuden estämiseksi ja vankilaturvallisuutta vaarantavien vankien sijoittamiseksi, ovat kyseiset osastot lainsäädännön näkökulmasta normaaleja osastoja. Näin ollen tulisikin arvioida, pitäisikö varmuusosastoja olla enemmän ja/tai muuttaa yhteydenpidon valvontaa koskevaa sääntelyä muuttaa kolmiportaiseksi, kuten on osittain muissa Pohjoismaissa. Vankilat voivat olla valvonnaltaan erilaisia, joka tarkoittaa sitä, että esimerkiksi suljetut vankilat voivat olla tiloiltaan, rakenteiltaan ja valvonnalle asetetuilta vaatimuksiltaan

erilaisia. Lainsäätäjän tarkoitus ei kuitenkaan ole ollut, että laitoksille välttämättä vahvistettaisiin niin kutsuttu turvaluokka. Kansainväliset suositukset edellyttävät, että eri vankiryhmät on pidettävä eri laitoksissa tai laitosten osissa. Tällöin vankiloiden turvallisuuden tason ei tarvitse olla samanlainen kaikille ryhmille.

Vankilan henkilöstön kyselytutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että heidän kokemuksensa vankeusaikaisen rikollisuuden ehkäisemisestä ja estämisestä on melko heikko. Regressioanalyysissa havaittiin tilastollisesti merkitseviä eroja kokonaisarviossa toimenkuvien, rikosseuraamusalueiden ja vankilatyypin suhteen. Näiden erojen voidaan kuitenkin katsoa olevan suurimmillaankin melko lailla pieniä suhteutettuna kyselyn Likert-asteikkoon. Näin ollen erojen sijaan juuri heikkoa keskimääräistä tasoa kokonaisarvioissa voidaan pitää huomion arvoisena.

2.3 Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta

Edilexissä on julkaistu vuonna 2022 artikkeli *Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta* (Vainio & Paasonen 2022a). Artikkelin tarkoituksena on tarkastella Rikosseuraamuslaitoksen toimivaltuuksia tarkastustoiminnassa ja päihteettömyyden valvonnassa sekä vankiloiden henkilöstön näkemyksiä aiheesta. Artikkeli jakautuu lainopilliseen ja empiiriseen tutkimusosaan. Lainopillisen osan tavoitteena on ensinnäkin selvittää, milloin ja miten kyseisiä säännöksiä voidaan soveltaa, ja toiseksi, ovatko nykyiset säännökset riittäviä. Tutkimuksen empiirisen osan tavoitteena on puolestaan selvittää kyselytutkimuksen avulla vankiloiden henkilöstön kokemuksia ja näkemyksiä tarkastustoiminnasta sekä päihteettömyyden valvonnasta.

Rikosseuraamuslaitoksella on melko kattavat toimivaltuudet luvattomien aineiden ja esineiden pääsyn estämiseksi vankilaan sekä niiden löytämiseen vankilan sisällä. Esimerkiksi vankilaan saapuva tai palaava vanki voidaan velvoittaa vaihtamaan vaatteet valvotusti, jolla voidaan ehkäistä kiellettyjen aineiden tai esineiden salakuljettamista vaatteisiin piilotettuna. Salakuljettamisen estämisen haasteet kulminoituvatkin kehon sisällä tapahtuvaan salakuljettamiseen, joka on keskeisin salakuljetustapa ja siihen puuttuminen vaatii eniten ennakkotietoa (henkilönkatsastuksessa todennäköistä syytä epäillä ja eristämistarkkailussa perusteltua syytä epäillä). Myös päihdevalvontaa koskevat säännökset mahdollistavat päihdevalvonnan tehokkaan toteuttamisen. Paikoin toimivaltuuksia voidaan käyttää melko matalalla kynnyksellä, kun suhteutetaan niiden puuttumisen aste vangin perusoikeuksiin. Esimerkiksi erityistarkastuksen yhteydessä vangeille voidaan tehdä riisuttamisen sisältäviä henkilöntarkastuksia ilman erityisiä perusteita.

Rikosseuraamuslaitosta koskevat kanteluratkaisut kuvastavat hyvin niitä ongelmakohtia, joita käytännössä on esiintynyt. Ratkaisujen valossa voidaan todeta, että harvoin on ollut kyse siitä, että edellytyksiä tietyn toimivaltuuden käyttämiselle ei olisi ollut. Sen sijaan

merkittävää roolia kantelujen aiheissa näyttelee muotovaatimuksien noudattamatta jättäminen. Tätä kuvastaa hyvin se, että tutkimuksen aihealueeseen liittyvistä kanteluista merkittävä osa on liittynyt vangin tarkastamiseen ja virtsanäytteiden ottamiseen. Tarkemmin ottaen kyse on ollut usein hienotunteisuusperiaatteen ja suhteellisuusperiaatteen noudattamatta jättämisestä, joka on ilmentynyt käytännössä muun muassa siten, että vanki on joutunut olemaan liian vähissä vaatteissa tai liian monen valvontahenkilökuntaan kuuluvan virkamiehen katseltavana.

Rikosseuraamuslaitoksen aihealueeseen liittyvissä ohjeissa ja määräyksissä on huomioitu hyvin kanteluratkaisuissa esitetyt kannanotot. Vankeuslakia on myös ajan saatossa päivitetty kattamaan paremmin muotovaatimukset. Käsillä olevassa artikkelissa tarkastelun kohteena olleet toimivaltuudet ovat osittain sekavia keskenään niiden ”käyttökynnyksien” osalta. Toimivaltuussäännöksissä käytetään termejä: on tarpeen, epäillään, syytä epäillä, perusteltua syytä epäillä ja todennäköistä syytä epäillä. Tämä koskee laajemminkin vankeuslakia ja asia on tiedostettu vankeuslain muutosarviointia koskevassa muistiossa. Kuitenkin esimerkiksi vankeuslain 16 luvun toimivaltuuksia koskevissa lain esitöissä on paikoin viitattu pakkokeinolakiin, ja henkilöntarkastuksen sekä henkilönkatsastuksen määritelmät vastaavat lähes täysin pakkokeinolain vastaavia toimivaltuuksia. Olisikin perusteltua selkeyttää toimivaltuuksien käyttökynnyksiä vastaamaan pakkokeinolaissa mainittuja.

Vankiloihin päätyvät huumausaineet ovat monessa mielessä erittäin ongelmallisia. Huumausaineita käyttävät vangit ovat jo itsessään turvallisuusriski ja huumausaineiden saatavuus heikentää vankeuden kuntouttavaa tarkoitusta. Lisäksi huumausaineet luovat toimintaedellytyksiä erityisesti järjestäytyneelle rikollisuudelle, jonka harjoittama huumausainekauppa taas aiheuttaa uhkailua, painostamista, väkivaltaa sekä ylipäätään uusintarikollisuutta. Näin ollen vankiloihin päätyvillä huumausaineilla on yhteiskunnallisesti laajaalaiset vaikutukset. Siksi niiden kulkeutuminen vankiloihin tulisi pyrkiä estämään kaikin mahdollisin tavoin. Ylipäätään tarkastustoiminnan painopiste tulisi olla vankilan ulkokehällä ja myös toimivaltuudet mahdollistavat tämän. Tämän toteuttaminen vaatisi kuitenkin enemmän koiratoimintaa sekä tehokasta tiedonhankintaa ja tiedon analysoimista, jotta tarkastustoiminta olisi tietojohtoista. Riittävillä resursseilla on myös ratkaiseva rooli tässä.

Vankilan henkilöstön kyselytutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että vankiloiden tarkastustoiminnassa on kehittämisen varaa. Tämä koskee erityisesti tarkastusten säännöllisyyttä ja määrää. Vain alle kolmasosa vastaajista arvioi, että tarkastuksia tehdään riittävän säännöllisesti. Samalla valtaosa vastasi, että ei ole osallistunut tarkastuksiin viimeisen kahden vuoden aikana, ja toivoi tarkastusten määrän lisäämistä. Regressioanalyysissa havaittiin tilastollisesti merkitseviä eroja vastauksissa rikosseuraamusalueiden

väleillä. Itä- ja Pohjois-Suomi sekä Länsi-Suomi eroavat kaikilla tarkastustoimintaa koskevilla osa-alueilla negatiivisesti Etelä-Suomesta.

Tuloksien mukaan myös toimenkuvien välillä on eroja tarkastustoiminnan suhteen. Vartijat toivovat tarkastustoiminnan lisäämistä muita toimenkuvia useammin. Tämä ei ole yllättävää, kun huomioidaan, että laitosturvallisuuden ylläpitäminen ja siihen liittyvä tarkastustoiminta kuuluu vartijoiden työtehtäviin. Tällöin on myös luonnollista, että turvallisuusseikkoihin liittyvä ajattelumalli eroaa muista toimenkuvista. Tehokkaampaa huumausainetorjuntaa toivoi myös valtaosa vastaajista.

2.4 Voimakeinojen käyttäminen vankilassa

Viimeistelyvaiheessa oleva artikkeli *Voimakeinojen käyttäminen vankilassa* (Paasonen, Hietapakka, Vainio & Lehtoranta 2023) julkaistaan vuoden 2023 aikana. Vaikka Rikosseuraamuslaitoksessa ylläpidetään erilaisia tilastoja, niistä ei kuitenkaan välttämättä käy ilmi muun muassa uhka- ja väkivaltatilanteiden tai voimankäyttötilanteiden todellinen määrä, sillä esimerkiksi vankiloissa tapahtuvasta vankien välisestä väkivallasta osa tulee henkilökunnan tietoon ja osa ei. Kirjaamiskäytänteissä on myös eroja. Erityisesti lievemmät tapaukset jäävät pimentoon. Muun muassa järjestäytyneen rikollisuuden taholta esiintyy niin lievää kuin vakavaakin väkivaltaa. Heidän kohdallaan lähes kaikki väkivalta on hyvin suunniteltua ja harkittua sekä liittyy usein laittomaan velanperintään. Velka on voinut syntyä esimerkiksi sääntöjen tai käskyjen noudattamatta jättämisestä, rahan lainaamisesta tai menetetyistä huumausaineista. Huumausainekauppa vankilassa lisää oheisrikollisuutta ja kaikkea muuta haittaa henkilökunnalle, siviileille ja vangeille. On huomattu, että mitä enemmän laitoksessa on huumausaineita, sitä enemmän tapahtuu myös vakavia väkivaltatekoja.

Eri vankiloiden ja henkilöstöryhmien välisissä kirjaamiskäytänteissä ja -motiiveissa on myös suurta vaihtelua. Henkilökunnalta puuttuukin selkeä ohjeistus ja velvollisuus siitä, miten, miksi ja milloin ilmoituksia Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmä tulisi kirjata. Mikäli henkilökuntaan kuuluva edes miettii, tulisiko ilmoitus kirjoittaa vai jättää kirjoittamatta, jää se useimmiten kirjoittamatta. Usein ilmoituksia jätetään kirjaamatta erilaisista epäammatillisista syistä tai pelkäämisen vuoksi.

Vankilahenkilökunnan päivittäisessä työskentelyssä ilmeneekin huomattava määrä sääntöjen vastustamista, niskoittelua ja muita konflikteja. Valvontahenkilöstö kohtaa työssään myös fyysistä vastarintaa. Henkilöstöresursseihin liittyvät haasteet heikentävät turvallisuustilannetta. Esimerkiksi monessa tilanteessa virkamiehellä on ollut alle vuosi alan työkokemusta, joissain tapauksissa alle kuukausi. Lisäksi koulutetun valvontahenkilöstön saatavuudessa on puutteita. Esimerkiksi voimankäyttökoulutukset, asianmukaiset välineet ja suojat lisäävät virkamiesten työturvallisuutta, mikä puolestaan vähentää virka-

miesten ja kohdehenkilöiden vammoja. Koulutukset lisäävätkin virkamiesten suoritusvarmuutta ja uskottavuutta sekä ennalta ehkäisevät tilanteita. Puutteita on ollut myös perehdyttämisessä ja erilaisissa turvallisuuskoulutuksissa sekä -harjoituksissa.

Vankiloissa tulee voimankäyttöön liittyen ottaa huomioon myös se, että vankien tekemät väkivaltavälineet ovat merkittävä työturvallisuusriski. Vakava väkivaltaväline aiheuttaa jatkuvaa uhkaa henkilökunnalle, mikäli välinettä ei etsinnöistä huolimatta löydetä. Uhka voi kohdistua toki myös toisiin vankeihin. Läheskään kaikilla työvuorossa olevilla valvontahenkilöillä ei ole edes voimankäyttövälineitä. Vankiloissa kuitenkin korostuu yksintyöskentely. Väkivallan ja viranomaisvastaisuuden arkipäiväistyminen tulisi huomioida vankiloiden turvallisuuden kehittämisessä. Kierteen katkaiseminen voi olla haastavaa, mutta toimenpiteisiin tulisi ryhtyä, koska viivyttely lisää välinpitämättömyyttä, jolloin tilanne kehittyy yhä vaarallisempaan suuntaan ja kasvattaa merkittävästi henkilövahinkojen riskiä.

Voimakeinoihin liittyvää sääntelyä tullaan kehittämään lähivuosina. Tarkastelun kohteena on ollut oikeusministeriössä vankeuslain ja tutkintavankeuslain muutostarpeiden arviointia varten 8.9.2021 perustetussa säädösvalmistelutyöryhmässä ainakin vankila-alueen tarkemman määrittelyn lisääminen rikosseuraamusalaa koskevaan sääntelyyn. Koska Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on voimankäyttöoikeus muun muassa vankilan alueella, on se oltava sääntelyn näkökulmasta tarkkarajainen. Sääntelyä pyritään myös viemään enemmän poliisia koskevaa sääntelyä vastaavaksi. Se voi tarkoittaa muun muassa sitä, että esimerkiksi voimakeinojen käytön määritelmistä ja voimankäyttökoulutuksesta säädetään tulevaisuudessa asetustasolla.

Rikosseuraamuslaitoksen voimakeinoja koskeva määräys mahdollistaa peruskoulutuksen antamisen rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen lisäksi jokaisessa rikosseuraamusalan yksikössä. Poliisissa voimankäytön peruskoulutuksesta vastaa Poliisiammattikorkeakoulu. Tällä hetkellä rikosseuraamusalan sääntely ei ohjaa kovin tarkasti koulutuksia esimerkiksi niiden virkamiesten osalta, jotka tulevat tekemään alalla Rikosseuraamuslaitosta koskevan asetuksen 7 §:n 2 momentin mukaisesti enintään kahden vuoden määräaikaista vartijan virkaa. Erityisesti heidän osaltaan perus- ja ihmisoikeuksien, vankien oikeuksien ja velvollisuuksien mutta myös voimankäytön osalta koulutusten yhtenäisyyttä pitäisi kehittää. Vankiloiden erot, kuten esimerkiksi jaottelu avovankiloihin ja suljettuihin vankiloihin, voidaan kuitenkin huomioida koulutusten sisällöissä. Voimakeinoja koskevassa määräyksessä on toki ohjaavaa sääntelyä muun muassa työpaikkakoulutuksen sisällöstä. Lähtökohtaisesti rikosseuraamusalan ulkopuolelta määräaikaiseen virkaan palkattujen koulutuksesta vastaa työskentelyvankila. Vankiloita Rikosseuraamuslaitoksessa on kuitenkin tällä hetkellä yhteensä 28.

Erilaisia asiakirjoja ja tilastotietoa voimakeinoihin ja niiden koulutuksiin liittyen pitäisi päivittää sekä laatia yhtenäisemmäksi. Myös voimankäyttötilanteiden raportointia ja

analysointia olisi tarkoituksenmukaista kehittää. Tällöin tilanteista saadut opit saisi vielä tehokkaammin osaksi koulutuksia ja heijastumaan hyviksi käytänteiksi alalle. Ottaen huomioon, että erilaisia kansainvälisiä oppaita ja selvityksiä voimakeinojen käytöstä ja voimankäyttövälineistä on jo olemassa, voisi niistä saatuja suomalaiseen vankilamaailmaan soveltuvia keinoja ja oppeja ottaa käyttöön. Yleensä niissä myös korostetaan koulutusta ja sen tärkeyttä. Tällöin koulutusten sisältöä saataisiin kehitettyä tehostetummin. Rikosseuraamusalalla keskustelua on ollut myös voimankäytön kouluttajien tehtävien sisällyttämisestä heidän tehtävänkuviinsa sekä kouluttajien palkkioista. Voimakeinojen yksikköopettamisen osalta olisi erityisen tärkeää, että kouluttajille annettaisiin yksiköstä riippumatta tarvittava työaika koulutustehtäviensä toteuttamiseen.

2.5 Turvallisuustiedonhallinta Rikosseuraamuslaitoksessa

Defensor Legisissä on vuonna 2022 julkaistu artikkeli *Turvallisuustiedonhallinta Rikosseuraamuslaitoksessa* (Vainio & Paasonen 2022b). Artikkelin tarkoituksena on käydä läpi keskeiset lainsäädännön muutokset turvallisuustiedonhallinnan vaiheiden osalta. Lisäksi tavoitteena on käydä läpi tiedonhankinnan keskeisiä toimivaltuuksia.

Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen ja laitosturvallisuuden ylläpitäminen perustuu ratkaisevasti turvallisuustietoon. Tehokas tiedonhankinta tukee viranomaisten yhteistyötä sekä vankilatasolla että PTR-viranomaisten ja suojelupoliisin rikostiedustelu- ja analyysitoiminnassa. Tehokas turvallisuustiedonhankinta sisältää muun muassa kirjeiden lukemista, puheluiden kuuntelua, tarkastustoimintaa, koiratoimintaa, vankiloiden ja viranomaisten yhteistyötä sekä vangeilta saatavan vihjetiedon hyödyntämistä.

Rikosseuraamuslaitoksella on käytössään sinänsä hyvät keinot hankkia tietoa vankien toiminnasta. Nämä toimivaltuudet keskittyvät pääasiassa vankien yhteydenpitoon vankilan ulkopuolelle. Toimivaltuuksien ollessa lähtökohtaisesti preventiivisiä, on esimerkiksi puhelun kuunteleminen lähinnä omiaan estämään muun muassa rikosten suunnittelua. Keskustelun osapuolet voivat toki kuuntelusta huolimatta pyrkiä rikolliseen toimintaan käyttämällä esimerkiksi salakieltä, mutta tällöinkin keskusteluja analysoimalla voidaan saada arvokasta tietoa vankeusaikaisen rikollisuuden estämiseksi. Tehokas tiedonhankinta rikosten estämiseksi edellyttää myös, että toimivaltuuksia käytetään tilanteen vaatiessa systemaattisesti ja monipuolisesti, jotta rikosten suunnittelemiseen ja toteuttamiseen ei jää ”tyhjiä aukkoja”.

Tietyt lainsäädännölliset ratkaisut kuitenkin vaikeuttavat erityisesti yhteydenpidon valvontaa koskevien toimivaltuuksien tehokasta hyödyntämistä. Esimerkiksi puhelun kuuntelemisen tosiasiallista hyödyntämistä muualla kuin varmuusosastolla vaikeuttaa ensinnäkin se, että päätöksentekijän tulee olla apulaisjohtajan tasoinen toisin kuin kirjeen lukemisesta päätettäessä. Toisekseen tällä hetkellä tulee tehdä aina tapauskohtainen päätös

ennen jokaista puhelun kuuntelemista ja tallentamista. Mahdollisesti tulevaisuudessa määräaikaisen päätöksen mahdollistaminen puheluiden kuuntelemiseen poistanee tämän ongelman.

Kolmas keskeinen ongelma liittyy vankiloiden järjestyssääntöihin, jotka antavat vangeille hyvin vapaat mahdollisuudet käyttää osaston puhelinta. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan järjestyssäännössä voidaan antaa ainoastaan yleisiä osastokohtaisia määräyksiä puhelimen käyttöajoista, eikä siinä voitaisi antaa tiettyä yksittäistä vankia koskevia puhelimen käyttöä koskevia määräyksiä tai rajoituksia. Toisaalta apulaisoikeusasiamies on todennut, että vangin puhelimen käytön kestoon voidaan puuttua silloin, jos se käytännössä estää muilta vangeilta heidän mahdollisuutensa puhelimen käyttöön. Jotta puheluiden kuuntelemiselle olisi paremmat tosiasialliset mahdollisuudet, tulisi arvioida vankiloiden järjestyssääntöjä ja käytännön järjestelyjä puhelimen käyttöön.

Oma haasteensa yhteydenpidon valvonnan sääntelyssä liittyy vangin yhteydenpitoon videon välityksellä vankilan ulkopuolelle. Videotapaamiset ovat yhä yleisempiä, mutta valvontaan liittyvä sääntely on puutteellista. Vankeuslain 13 luvun 13 §:n 2 momentin mukaan videotapaamisten valvontaan sovelletaan, mitä 2 §:n 2 momentissa säädetään. Kyseisen momentin mukaan valvontaa voidaan tehdä siten, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamies on läsnä. Näin ollen videotapaamiseen ei voitaisi soveltaa 3 momentissa mainittua tapaamisen kuuntelua ja tallentamista teknisellä laitteella. Kyseinen ongelma on huomioitu vankeuslain muutostarpeiden arviointia koskevassa muistiossa siten, että 13 luvun 13 §:n 2 momenttiin lisättäisiin viittaus myös 2 §:n 3 momenttiin.

Kirjeiden, muiden postilähetysten ja viestien lukemisella on enemmän tiedonhankinnallista merkitystä, koska lukemisesta ilmoittamisen lykkääminen mahdollistaa tiedonhankinnan jatkamisen. Ilmoittamisen lykkääminen kahdeksi viikoksi on kuitenkin usein riittämätön johtuen kirjepostin hitaudesta ja lopulta toimenpiteestä ilmoittaminen voi vaarantaa merkittävänkin tiedonhankinnallisen intressin. Varmuusosastolla toimivaltuuksien käyttö on ylipäätään huomattavasti tehokkaampaa matalampien käyttöedellytysten vuoksi, joten osastoinnilla ja varmuusosastolle sijoittamisen edellytyksillä on suora vaikutus myös tiedonhankintaan. Rikosseuraamuslaitoksella on merkittävä rooli tiedonhankinnassa erityisesti järjestäytyneiden rikollisryhmien suhteen ja se voi tuottaa arvokasta tietoa myös esitutkintaviranomaisten käyttöön.

Haasteena on käsitellä ja säilyttää turvallisuustietoa, koska nykyiset ohjeet ja tiedonhallinta eivät mahdollista säilyttämään tietoa, jossa on esimerkiksi henkilöstöä koskevia rikosepäilyjä, arkaluonteisia vihjetietoja tai poliisilta saatuja tietoja. Tiedon kirjaamiskäytännöt vaihtelevat yksiköittäin. Eri vankiloiden välillä turvallisuustiedonvaihto on henkilösidonnaista eikä ole yhdenmukaista valtakunnallista toimintamallia, jossa toiminta olisi organisoitua ja turvallisuustietoa voitaisiin hyödyntää päätöksenteossa. Lisäksi turvallisuustietorekisterin osalta on haasteena, että sinne voidaan lähtökohtaisesti kirjata tietoja

vain vangeista ja tutkintavangeista. Muuta henkilöä koskevaa tietoa voidaan käsitellä vain osittain, jolloin esimerkiksi ehdonalaisvalvonnassa olevia tai vankilaan tulevia koskeva yhdyskuntaseuraamustoimistossa hankittu vihjetieto ei sovellu turvallisuustietorekisteriin.

2.6 Turvallisuusselvitys vai turha selvitys?

Defensor Legisissä on julkaistu vuonna 2022 artikkeli *Turvallisuusselvitys vai turha selvitys?* (Paasonen, Lindfors & Vainio 2022). Artikkelin tarkoituksena on ensinnäkin käydä läpi turvallisuusselvitysmenettelyn sääntelyn kehitystä, nykytilaa ja haasteita. Lisäksi arvioidaan voimassa olevan lainsäädännön toimivuutta ja vaikuttavuutta erityisesti rikosseuraamusalan näkökulmasta.

Henkilöstöturvallisuus on noussut viimeisten vuosikymmenten aikana kiinteäksi osaksi riskienhallintaa, mikä on aiheuttanut myös sääntelyn kehittämistarpeita. Suomessa henkilöstöturvallisuuden sääntelyn kehitykseen ovat vaikuttaneet Euroopan unionin sääntely sekä työelämän rakenteelliset uudistukset ja yritysten kokemat uudenlaiset turvallisuusuhat, kuten teollisuusvakoilu ja kyberrikokset. Henkilöstön, yritysten ja toimitilojen luotettavuuden arviointia koskevaa lainsäädäntöä kehitettiin käyttötarkoituksen tarkentamisen näkökulmasta laajentaen sen aiemmasta valtion turvallisuuden suojelusta myös yritysten tärkeiden etujen suojeluun. Erityisesti lainsäädännön toteuttamisen kannalta haasteita on ilmennyt henkilö- ja yritysturvallisuusselvitysten tekemisvastuun kanssa useiden vuosien ajan ennen kuin se keskitettiin täysimääräisesti suojelupoliisille. Suojelupoliisin haasteiksi ovat nousseet jyrkkä turvallisuusselvitysten määrän kasvu, selvitysten laatimiseen liittyvät resurssipuutteet ja turvallisuusselvitysten käyttöalan laajentaminen.

Rikosseuraamuslaitoksen näkökulmasta turvallisuusselvitykset ovat yksi keino ennalta ehkäistä muun muassa vankiloihin kohdistuvaa soluttautumista sekä kiellettyjen esineiden ja aineiden salakuljettamista. Haasteena on, että Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen opiskelijavalinnoissa voidaan tehdä turvallissuuselvityslain 21 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaan vain suppea turvallisuusselvitys. Siinä ei tule ilmi muun muassa mahdolliset kytkökset järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tällä hetkellä henkilö, jota ollaan valitsemassa Rikosseuraamusalan koulutuskeskukseen opiskelijaksi, rinnastetaan edellä mainitussa kohdassa pelastusalan opiskelijaksi valittavaan.

Vankiloihin määräaikaisiin työtehtäviin palkattaville henkilöille tehdään perusmuotoinen turvallisuusselvitys. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeen mukaan perusmuotoinen turvallisuusselvitys tehdään kaikista niistä henkilöistä, joiden työhön kuuluu vankien tai asiakkaiden kanssa työskentely. Tämä koskee muun muassa toistaiseksi voimassa oleviin ja määräaikaisiin virkasuhteisiin palkattavia, ulkopuolisia palveluntarjoajia ja vertaistukihenkilöitä. Ohje koskee henkilöitä, joiden työhön kuuluu vankien tai asiakkaiden kanssa työskentely. Tällöin haasteena on se, että vankiloissa työskentelee säännöllisesti paljon eri

sidosryhmien työntekijöitä yrityksien palveluksessa, kuten keittiössä, siivoojia ja opetushenkilöstöä. Heidän työntekijöillensä tehdään suppea turvallisuusselvitys, joten sitä kautta on mahdollisuus myös päästä soluttautumaan vankilaan, osallistua vankiloihin suuntautuvaan salakuljetustoimintaan taikka muuhun rikolliseen toimintaan.

Vankiloissa tehdään paljon myös erilaisia remontteja- ja rakennusprojekteja. Senaatti-kiinteistöt vastaa vankilarakennuksien ylläpidosta ja kilpailuttaa rakennushankkeet. Tyypillisesti Senaatti-kiinteistöt kilpailuttaa yksittäisen vankilan remonttiprojektin, johon valitaan pääurakoitsija. Pääurakoitsijasta tehdään yritysturvallisuusselvitys. Pääurakoitsija voi käyttää aliurakoitsijoita remontin eri vaiheissa, mutta on vastuussa käyttämiensä aliurakoitsijoiden töistä. Pääurakoitsijalle kuuluu työmaan johto ja vastuu turvallisuudesta. Pääurakoitsijan ja aliurakoitsijan työntekijöistä tehdään suppeat turvallisuusselvitykset, mutta aliurakoitsijoista harvoin tehdään yritysturvallisuusselvitystä, koska he eivät ole tilaajan sopimuskumppani. Työntekijöiden osalta tulee samat haasteet esille suppeissa turvallisuusselvityksissä kuin edellä on esitetty sidosryhmien työntekijöistä.

Turvallisuusselvitysmenettely on kehittynyt vuosien varrella paljon niin lainsäädännön kuin käytännön tekemisen kannalta. On pystytty vastaamaan voimakkaasti kasvaviin selvitysmääriin ja hyödyntämään digitalisaatiota käsittelyssä. Toisaalta rikosseuraamusalan näkökulmasta nykyinen turvallisuusselvitysmenettely ei ole riittävä ja se aiheuttaa haasteita erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden vuoksi. Rikosseuraamuslaitoksen osalta toimivin ratkaisu olisi tehdä turvallisuusselvitykset itse, kuten puolustusvoimat tekee. Pääesikunta tekee henkilöturvallisuusselvitykset silloin, kun kyse on henkilöiden rekrytoinnista tai yrityksien työntekijöistä, jotka työskentelevät puolustusvoimien toimeksiannoissa. Pääesikunta tekee myös yritysturvallisuusselvitykset niistä yrityksistä, jotka hoitavat puolustusvoimien toimeksiantoja. Turvallisuusselvitykset tehdään aina henkilön ja yrityksen suostumuksella.

Rikosseuraamuslaitoksella olisi omien rekisteriensä kautta hyvät edellytykset tehdä turvallisuusselvitykset itse, koska heillä on hyvä kokonaiskuva järjestyneestä rikollisuudesta ja siihen kytköksissä olevista henkilöistä. Turvallisuusselvitysmenettelyä varten pitäisi uudistaa lakia siten, että olisi oikeus käyttää Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuustietorekisteriä myös tähän tarkoitukseen. Turvallisuustietorekisteriin pitäisi pystyä myös kirjaamaan tietoa, jossa on esimerkiksi henkilöstöä koskevia rikosepäilyjä. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos tarvitsisi oikeuden käyttää turvallisuusselvitysmenettelyyn poliisiasiain tietojärjestelmää ja muita rekistereitä, joita hyödynnytetään tälläkin hetkellä selvitysten tekemiseen. Turvallisuusselvityslakia tulisikin uudistaa siten, että tämä olisi mahdollista. Tällä tavoin saataisiin tehostettua turvallisuusselvitysmenettelyä ja ennalta ehkäistyä järjestäytyneen rikollisuuden soluttautumista vankiloihin. Tämä ei ole edes kustannuskysymys, koska suojelupoliisi veloittaa voimassa olevan hinnaston mukaisesti tällä hetkellä turhista turvallisuusselvityksistä Rikosseuraamuslaitosta.

2.7 Vangin tatuoinnit osana tuntomerkkien ottamista

Edilexissä on julkaistu vuonna 2022 artikkeli *Vangin tatuoinnit osana tuntomerkkien ottamista* (Paasonen, Vainio & Hietapakka 2022). Artikkelin tarkoituksena on ensinnäkin kuvata vangin tuntomerkkien, erityisesti tatuointitietojen merkitystä rikostorjunnan näkökulmasta. Toisena tarkoituksena on tarkastella vangin tuntomerkkien ottamista koskevaa sääntelyä. Tältä osin keskiössä on se, että saako Rikosseuraamuslaitos ottaa ja tallentaa valokuvia vankien tatuoinneista.

Järjestäytyneiden rikollisryhmien ulkoisiin tunnuksiin kuuluu kullekin ryhmälle ominaisia tatuointeja, joita on lähes kaikilla rikollisryhmien jäsenillä. Vangin asema tai yhteys järjestäytyneeseen rikollisuuteen on yksi keskeisimpiä vankilaturvallisuuden ylläpitämiseen tähtäävään vankiarviointiin liittyviä tehtäviä. Henkilön tatuointien perusteella voidaan tehdä varsin luotettavia päätelmiä henkilön suhteesta rikollisjärjestöön, koska rikollisjärjestöstä eroamisen jälkeen kyseisiin rikollisjärjestöön liittyviä tatuointeja ei jengien sisäisen koodiston mukaan voi pitää, vaan ne täytyy joko poistaa tai peittää uudella tatuoinnilla. Erityisesti vankilaolosuhteissa ”luvattoman” jengitatuoinnin kantamisesta joutuu välittömästi alttiiksi väkivallalle kyseisen rikollisryhmän taholta. Näin ollen jengitatuointi on verrattain luotettava indikaattori henkilön yhteydestä tatuoinnin ilmaisemaan rikollisryhmään.

Vangit hankkivat tatuointeja myös vankeusaikana joko vankilan sisällä tehdyillä luvattomilla tatuointikoneilla tehtynä tai poistumislupien tai muiden vankilan ulkopuolelle poistumisten aikana. Vankeusaikana otetut tatuoinnit voivat paljastaa vangin muuttuneesta asemasta johonkin rikollisjärjestöön tai ekstremistiseen liikkeeseen. Tällainen tieto voi olla erityisen tarpeellista Rikosseuraamuslaitoksen, mutta myös muiden viranomaisten tehtävien hoitamisen kannalta.

Yhdysvalloissa on viime vuosina kehitetty aktiivisesti tatuointien tunnistustekniikkaa. Mukana kehitystyössä ovat olleet elinkeinoelämä, turvallisuusviranomaiset ja yliopistot. Viime vuosiin asti tatuointien vertaaminen ja analysointi ovat sisältäneet tuntomerkkirekisterin valokuvien selaamisen ja tietokoneavusteinen vastaavuus on rajoittunut avainsanojen metatietohakuihin. Tatuointien tunnistusta on pidetty eräänlaisena biometrisena tekniikkana, kuten kasvojentunnistus, sormenjälkien ottaminen ja iiriksen skannaus. Tatuoinnin tunnistus toimii samalla tavalla kuin kasvojentunnistus. Kun tatuoinnin kuva on otettu ja tallennettu järjestelmään, tunnistusohjelmisto analysoi sen tiettyjen yksityiskohtien perusteella ja vertaa niitä tietokannassa jo oleviin tatuointikuviin. Lisäksi tatuoinnin tunnistusohjelmisto voi hyödyntää verkkosivuilta tai sosiaalisesta mediasta löytyneitä kuvia.

Vaikka turvallisuusviranomaiset ovat jo pitkään käyttäneet tatuointeja rikoksesta epäiltyjen ja uhrien tunnistamiseksi sekä jengien jäsenten kartoittamiseksi, kehitettävä

automatisoitu tekniikka tehostaisi toimintaa paljon. Suomessakin olisi syytä seurata tarkasti, minkälaista tunnistustekniikkaa maailmalla käytetään ja minkälaisia tuloksia tutkimuksista saadaan. Vaikka ulkomaiset tutkimustulokset eivät välttämättä ole suoraan siirrettävissä Suomeen, antavat tutkimukset kuitenkin tärkeitä viitteitä siitä, miten käytettynä tekniikasta saadaan suurin hyöty irti.

Lainsäätäjän tarkoitus henkilötuntomerkkien ottamisen ja niiden tallentamisen suhteen on ollut se, että viranomainen voi virkatehtävää suorittaessaan varmistua siitä, että on tekemisissä oikean henkilön kanssa. Tämän taustalla ovat myös turvallisuusseikat. Rikosseuraamuslaitoksella on ollut jo aiemmin mahdollisuus tallentaa tiedot vangin tatuoinneista, ja uudistettu lainsäädäntö selkeyttää tätä entisestään, kun henkilötuntomerkit on lueteltu yksilöintitietoja koskevassa säännöksessä. Sen sijaan tietojen tallennusmuoto on jätetty avoimeksi. Rikosseuraamuslaitoksen tulkinnan mukaan tiedot voidaan tallentaa vain kirjallisessa muodossa. Sen sijaan poliisissa tulkitaan asiaa toisella tavalla, joten tuntomerkkitietojen käsittelyä ei ole sidottu niiden tallennusmuotoon. Poliisia ja Rikosseuraamuslaitosta koskeva sääntely ei kuitenkaan tältä osin eroa ratkaisevalla tavalla toisistaan.

Artikkelissa esitetyn perusteella voitaneen tehdä johtopäätös, että tiedot voidaan tallentaa valokuvan muodossa myös Rikosseuraamuslaitoksessa. Ratkaisevaa on lähestyä aihetta henkilötiedon määritelmän näkökulmasta. Perusoikeuksien näkökulmasta ei liene myöskään merkitystä sillä, että tatuointi tai arpi dokumentoidaan valokuvan muodossa sanallisen kirjaamisen sijasta. Vanki on yhtä lailla mahdollisesti tunnistettavissa yksittäisestä tatuointitiedosta, olipa se sitten kuvan tai tekstin muodossa. Tällainen toimintatapa voi sen sijaan palautua positiivisesti vangin perusoikeuksiin, koska kuva tatuoinneista on varmempi tunnistamistilanteessa kuin yksittäisen virkamiehen kirjallinen kuvaus tatuoinneista. Näin ollen voidaan vähentää riskiä sille, että väärä henkilö joutuu viranomaisten toimenpiteen kohteeksi vankilassa, lomilla taikka vapautumisen jälkeen.

2.8 Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko

Edilexissä on julkaistu vuonna 2022 artikkeli *Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko* (Vainio 2022). Artikkelissa tarkastellaan valvomatonta tapaamista, poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella ja avolaitokseen siirtämistä koskevaa lupaharkintaa sekä siihen liittyvää päätöksentekoprosessia. Lupien yhteydessä tarkastellaan myös rangaistusajan suunnitelmaa, koska se kytkeytyy vahvasti lupaharkintaan. Näkökulma artikkelissa painottuu turvallisuusseikkojen huomioon ottamiseen. Artikkelin tarkoituksena on ensinnäkin selvittää, mitä seikkoja lupaharkinnassa ja sitä koskevassa päätöksentekoprosessissa tulee huomioida, ja toisekseen, miten turvallisuusseikat tulee ottaa huomioon lupaharkinnassa.

Lupaharkinta on hallinnollista päätöksentekoa, jolloin hallintolain vaatimukset asettavat raamit päätöksentekoprosessille ja hallinnon oikeusperiaatteet ohjaavat sitä. Esimerkiksi ratkaisevassa roolissa oleva riittävän selvityksen hankkiminen kytkeytyy yhteen Rikosseuraamuslaitoksen toimivaltuuksien kanssa, koska selvitystä voidaan hankkia Rikosseuraamuslaitoksen toimivallan rajoissa. Selvitystä voidaan hankkia sinänsä hyvinkin laaja-alaisesti. Tähän sisältyy myös avoimet lähteet. Kaiken kaikkiaan riittävän selvityksen merkitys päätöksenteossa osoittaa myös sen, kuinka tärkeä rooli vankilassa tehtävällä tiedonhankinnalla ja viranomaisten välisellä tiedonvaihdolla on erityisesti turvallisuusarvioinnin näkökulmasta, jotta päätöksiä tekevillä virkamiehillä on käytettävissään kaikki tarvittavat tiedot.

Lupaharkintaa koskevien kanteluratkaisujen valossa voidaan todeta, että keskeiset ongelmakohdat ovat liittyneet päätösten perusteluihin, mutta usein taustalla on ollut tarkemmin ottaen kokonaisharkinnan puutteellisuudet. Kyse ei siis ole juurikaan ollut harkintavallan ylittämisestä vaan siitä, ettei kaikkea saatavilla olevaa tietoa ole huomioitu riittävästi. Kokonaisharkinnan taustalla vaikuttavat vankeuden eri tavoitteet ja periaatteet, vankeutta koskevat kansainväliset säännöt ja suositukset, vangin mahdollisen lapsen etu sekä hallinnon oikeusperiaatteet.

Kokonaisharkinnassa on siis kyse laaja-alaisesta eri intressien punninnasta, jossa ne tulee suhteuttaa toisiinsa kunkin intressin painoarvo huomioiden. Tällöin lupa-asiaa on tarkasteltu riittävän moniulotteisesti ja päätös on mahdollista perustella laadukkaasti siten, että vanki tosiasiallisesti tietää, mitkä kaikki seikat on otettu huomioon ja millainen painoarvo niille on annettu. Vain tällöin vangilla on mahdollisuus muuttaa toimintaansa ja pyrkiä niitä tavoitteita kohti, jotka edesauttavat tietyn luvan saamista. Lisäksi perusteluiden riittävä avoimuus ja laadukkuus ovat myös omiaan ehkäisemään uusia kanteluita. Laadukkaalla päätöksenteolla on myös turvallisuutta edistävä vaikutus. Yleisemmällä tasolla kyse on myös vankien yhdenvertaisuuden parantamisesta.

Turvallisuusseikat ovat aina yksi luvan myöntämisen edellytyksistä, joten turvallisuusarvioinnin tulisi olla lähtökohtana harkitessa tietyn luvan myöntämistä. Luvilla on luonnollisesti merkitystä myös vankien yhteiskuntaan sopeutumisella ja sitä myötä uusintarikollisuuden ehkäisemisessä. Kuten apulaisoikeusasiamies on todennut, vankiloilla itsellään on parhaat tiedot vankilan järjestykseen ja vangin turvallisuuteen sekä vangin olosuhteisiin liittyvissä asioissa.

Vangin yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen nousevat esiin useissa eri yhteyksissä lupaharkinnan suhteen. JR-ryhmien toimintatavat, JR-vankien uusimistodennäköisyys sekä rikosoikeudellinen tekijänvastuu ja sen vaikutukset mahdollisiin tuleviin rikoksiin luovat merkittävän esteen varsinkin poistumisluvalle ja avolaitokseen pääsemille. Samalla voidaan kuitenkin todeta, että käsitteenä yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen on sellaisenaan niin häilyvä, ettei sillä itsessään liene kovinkaan suurta painoarvoa.

Ratkaisevaa onkin, että minkälaiset yhteydet tosiasiallisesti ovat ja minkälainen vaikutus kyseisellä seikalla arvioidaan olevan.

Tilanne on käsitteellisesti selkeämpi silloin, jos vanki saatavissa olevien tietojen valossa omaa selvästi tietyn aseman JR-ryhmässä, pyrkii liittymään siihen tai toimii taikka on toiminut JR-ryhmän välittömässä läheisyydessä ja mahdollisessa yhteistyössä rikollisessa toiminnassa. Olisikin hyvä pyrkiä selkeyttämään niitä kriteerejä, joilla vanki ylipäätään luokitellaan JR-vangiksi tai JR-yhteyksiä omaavaksi sekä sitä, että milloin ja kuinka paljon painoarvoa tällaisille seikoille voidaan päätöksenteossa antaa.

Lupien myöntämistä koskevien edellytysten osalta voidaan todeta, että valvomattoman tapaamisen henkilöpiirin supistamista tulisi harkita vankilaturvallisuuden ja huumausainerikostorjunnan näkökulmasta. Nykyisen säännöksen muotoilun takia henkilöpiiristä tulee helposti liian lavea ja epämääräinen, jolloin ulkopuolisen voi olla vaikeaa arvioida suhteen todellista luonnetta. Nämä tulkintaongelmat tulevat hyvin esiin kanteluratkaisuissa. Henkilöpiiri tulisi rajata selkeämmin lähiomaiseen sekä tarkemmin määriteltyyn muuhun läheiseen. Myös poistumisluvan myöntämisen edellytyksiä tulisi selkeyttää.

Tällä hetkellä turvallisuusseikat on sidottu luvan ehtojen noudattamiseen (vangin käyttäytyminen). Edellytyksissä tulisi tuoda selkeämmin esiin myös rikosten estäminen, kuten avolaitokseen siirtämisessä. Tällöin yhtenä edellytyksenä voisi olla, että voidaan pitää todennäköisenä, ettei vanki syyllisty rikokseen poistumisluvan aikana. Poistumisluvan ja avolaitokseen siirtämisen edellytyksenä oleva rangaistusajan suunnitelman edistäminen on jokseenkin ristiriitainen, joka ilmenee myös laillisuusvalvonnassa esitetyistä kannanotoista. Lainsäätäjän tarkoitus on kuitenkin ollut, että luvat toimivat kannustimena suunnitelman noudattamiselle ja toteuttamiselle, jossa korostunee vangin oma aktiivisuus ja vastuu. Sitä, että luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, voidaan tulkita niin, ettei se edellytä vangilta aktiivisia toimia.

Lupaharkinnan yhdenmukaisuutta hankaloittaa se, että Suomessa ei ole käytössä selkeää vankien luokittelujärjestelmää eikä ole vahvistettu vankiloille turvaluokituksia. Nykytilanne aiheuttaa sen, että kiinnitetään helposti huomioita tietyn vankilan poikkeavaan käytäntöön esimerkiksi myönnettyjen poistumislupien määrässä. Tietynlaista vankien luokittelua lienee rikosseuraamusalalla aina tehty, mutta se ei ole ollut kovin yhdenmukaista tai avointa. Myös YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöt edellyttävät vankien luokittelua eri ryhmiin ja sijoittamista eri turvallisuustason vankiloihin tai vankilan osiin, jotta esimerkiksi tietyn rikostaustan omaavat vangit eivät pääse vaikuttamaan negatiivisesti muihin vankeihin. Vankien ja vankiloiden selkeä luokittelu jopa edistäisi vankien oikeusturvaa, kun voitaisiin laatia selkeät kriteerit lupaharkinnalle. Tällöin myös sellaiset vangit, joilla edellytykset luville ovat, uskaltaisivat helpommin hakea lupia ilman pelkoa esimerkiksi painostamisesta huumausaineiden salakuljettamiseen.

2.9 Järjestäytynyt rikollisuus rikosprosessin haasteena

Suomalainen Lakimiesyhdistys julkaisee Ari-Matti Nuutilan muistoteoksen vuonna 2023, jossa on artikkeli *Järjestäytynyt rikollisuus rikosprosessin haasteena* (Paasonen, Vainio & Vieristö 2023). Artikkelissa tarkastellaan järjestäytyneen rikollisuuden osalta huomioitavia seikkoja rikosprosessin eri vaiheissa.

Järjestäytynyttä rikollisuutta pidetään EU:ssa suurimpana sisäisen turvallisuuden uhkana. Järjestäytyneen rikollisuuden muodostama uhka näkyy myös keskeisenä painopistealueena Euroopan turvallisuusstrategiassa. Suomessa vaikuttava vakava ja ammattimainen rikollisuus on kasvanut ja kehittynyt huomattavasti vuosituhannen alusta alkaen. Myös toimintamuodot ovat kehittyneet entistä järjestäytyneemmiksi, aktiivisemmiksi ja kurinalaisemmiksi. Tämä näkyy muun muassa verkostoitumisena sekä laaja-alaisempana työnjakona ja erikoistumisena tiettyihin rikollisuuden osa-alueisiin. Kun vuonna 2021 Suomessa arvioitiin toimivan noin 70 järjestäytynyttä rikollisryhmää (JR-ryhmä) ja niissä noin 750 jäsentä, vuoden 2022 arvion mukaan ryhmiä on jo noin 90 ja jäseniä 900–1000. On myös odotettavissa, että järjestäytynyt rikollisuus tulee Suomessa lähivuosien aikana entisestään kasvamaan, kansainvälistymään ja kovenemaan. Kansainvälistyminen ja maahanmuutto ovat omiaan lisäämään järjestäytynyttä rikollisuutta. Tämä näkyy rajat ylittävinä oikeusjuttuina, kansainvälisen virka-avun lisääntymisenä ja ulkomaalaisten vankien ja tutkintavankien määrän kasvuna. Järjestäytyneen rikollisuuden kasvaminen ja voimistuminen sekä siihen kohdistettavat torjuntatoimenpiteet heijastuvat kaikkiin rikosprosessin vaiheisiin.

Järjestäytyneellä rikollisuudella on kyky sopeutua yhteiskunnan eri ilmiöihin ja muutoksiin. Tämä edellyttää viranomaisilta, että he kykenevät tunnistamaan muun muassa rikollista toimintaa tukevia toimintoja ja keskittyvät esimerkiksi avainhenkilöihin, rikollisten viestintään ja rahaliikenteeseen, jolloin voidaan löytää uusia keinoja rikosten ennaltaehkäisyyn. Näihin seikkoihin keskittymisessä ei ole kyse vain siitä, keitä JR-ryhmiin kuuluu, vaan erityisesti siitä, minkälaista toimintaa järjestäytynyt rikollisuus harjoittaa ja miten sitä tehdään. Tällöin tehokas torjunta edellyttää koko viranomaisketjun kattavaa suunnitelmallista toimintaa mukaan lukien rikostiedustelun, esitutkinnan, syyteharkinnan, tuomioistuinkäsittelyn ja lopuksi vankeuden täytäntöönpanon.

Pelkästään jo järjestäytyneestä rikollisuudesta saatavat varat ovat omiaan aiheuttamaan vaaraa yhteiskuntien rakenteille sekä vaarantamaan oikeusjärjestystä ja yhteiskuntajärjestystä. Järjestäytynyt rikollisuus pystyy hyötymään hyvinvointivaltiosta ja aiheuttamaan tuntuvia taloudellisia menetyksiä yhteiskunnalle. Esimerkiksi Ruotsissa on arvioitu, että yksittäinen jengiläinen, jonka rikosura kestää 15 vuotta, maksaa yhteiskunnalle noin 23 miljoonaa kruunua. Lisäksi 15 hengen suuruisen rikollisryhmän on arvioitu aiheuttavan

20 vuoden aikana kaiken kaikkiaan noin 530 miljoonan kruunun yhteiskunnalliset kustannukset.

Järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamat haasteet rikosprosessille tulevat kasvamaan tulevaisuudessa. Järjestäytyneen rikollisuuden lisäksi on huomioitava muu jengiytyminen, joka alkaa nostamaan päätään myös Suomessa. Löyhemmän hierarkian omaavat ns. katujengit saattavat myös muuttua ajan mittaan JR-ryhmäksi. Onkin tärkeää seurata ja myös ennustaa järjestäytyneen rikollisuuden kehittymistä, jotta lainsäädäntöä ja rikostorjuntaa kyetään kehittämään ennakoivasti. Nämä seikat tulee huomioida sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti koko rikosoikeudellisessa ketjussa. Se edellyttää viranomaisten laajaa yhteistyötä sekä rikosoikeudellisia että hallinnollisia keinoja. Erityisen tärkeää on, ettei viranomaistoiminnassa yksittäisillä päätöksillä tai ratkaisuilla edistetä järjestäytyneen rikollisuuden toimintaedellytyksiä. Tämä edellyttää eri viranomaisten ymmärrystä järjestäytyneestä rikollisuudesta sekä siitä, että he ovat osaltaan vastuussa sen torjunnasta. Järjestäytyneen rikollisuuden tunnistamista vaikeuttaa yhä verkostomaisemmat rakenteet, johon kuuluu muun muassa keskinäinen yhteistyö ja tiettyjen rikollisuuden osa-alueiden asiantuntijoiden hyödyntäminen.

Yksi osa järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaa on sen aiheuttamien pelkojen lieventäminen. Rikosprosessin onnistumisen ja rikosoikeudellisen vastuun kohdentumisen näkökulmasta onkin olennaista, että järjestäytyneen rikollisuuden kanssa tekemisiin joutuneet henkilöt uskaltavat sekä ilmoittaa, mutta myös tarvittaessa todistaa rikoksista tai kohtaamastaan painostuksesta. Tämän varmistamisessa on vastuu koko rikosprosessilla ja siihen osallistuvilla toimijoilla.

Järjestäytyneessä rikollisuudessa tapahtuvat muutokset ja siihen kohdistetut toimenpiteet heijastuvat ja konkretisoituvat rikosprosessin lopuksi vankeuden täytäntöönpanossa. Kansainväliset trendit osoittavat, että JR-ryhmien olemassaolo ja toiminta jatkuu myös vankiloissa. Mitä avoimemmissa olosuhteissa erityisesti rikollisryhmän johtajat ovat, sitä suotuisammat olosuhteet ovat rikollisen toiminnan organisoimiselle. Jollei nimenomaan johdon toimintaan kyetä puuttumaan, voi ryhmien rikollinen toiminta usein jatkua suhteellisen häiriintymättä. Vankilat tarjoavat myös mahdollisuuden luoda kansainvälisiä yhteyksiä, jotka ovat rajat ylittävän järjestäytyneen rikollisuuden harjoittamisen perusedellytys. Näin ollen vankeustuomio voikin jopa kääntyä rikollisen eduksi, sillä vankilassa luodut kansainväliset kontaktit voivat parantaa rikollisten laittomia tulonhankintamahdollisuuksia tulevaisuudessa.

Vankia koskevassa päätöksenteossa ovat merkityksellisiä erityisesti tuomiosta ilmenevät tiedot vangin kytköksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tämä on seikka, joka liittyy olennaisesti vangin aikaisemmasta rikollisuudesta saataviin tietoihin. Se ei myöskään edellytä, että tuomioistuin olisi käyttänyt tiettyyn ryhmään kuulumista JR-ryhmän jäsenyyteen perustuvana rangaistuksen koventamisperusteena. Näin ollen järjestäytyneeseen

rikollisuuteen liittyvä päätöksenteko vankiloissa on osittain riippuvaista niistä järjestäytyneen rikollisuuden tiedoista, jotka on esitutkinnassa kyetty hankkimaan.

2.10 Vankilaturvallisuus ja vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen Pohjoismaissa

JFT:ssä julkaistaan vuonna 2023 artikkeli *Vankilaturvallisuus ja vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen Pohjoismaissa* (Paasonen & Vainio 2023). Artikkelin tarkoituksena on luoda katsaus eri Pohjoismaiden vankilaturvallisuuteen ja nostaa esiin ajankohtaisia asioita. Lisäksi tarkoituksena on vertailla eri maiden lainsäädännön keskeisiä säännöksiä vankilaturvallisuuden ja vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen näkökulmasta.

Vankilaturvallisuuden ja vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen haasteet ovat saman tyyppisiä kaikissa Pohjoismaissa. Yhtäläisyydet ovat korostuneet erityisesti viime aikoina, kun esitutkintaviranomaiset ovat eri valtioissa kohdistaneet toimenpiteitä rajat ylittävään, ammattimaiseen ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tämä kertoo siitä, että vankilat ja koko rikosseuraamusala tulee huomioida yhä vahvemmin rikosoikeudellisessa ketjussa. Lainsäädäntöä on pyritty uudistamaan ja löytämään myös uusia käytäntöjä päivittäiseen turvallisuustyöhön.

Tanskassa on esitetty melko järeitäkin keinoja, kuten rangaistusten kaksinkertaistamista vankilan työntekijöihin kohdistuvissa väkivaltatapauksissa ja työntekijöiden anonymisointia. Norjan vankiloissa on otettu käyttöön vartaloskannereita, joiden avulla on saatu vähennettyä huomattavasti kiellettyjen esineiden ja aineiden salakuljettamista vankiloihin. Erityisesti matkapuhelimia on löydetty vankiloista selvästä aiempaa vähemmän. Tavoitteena on, että kaikissa suljetuissa vankiloissa tarkastetaan vierailijat ja vangit vartaloskannerilla. Norjassa on huomioitu vahvasti myös Rikosseuraamuslaitoksen rooli koko rikosoikeudellisessa ketjussa ja se, että esitutkintaviranomaisten toiminta vaikuttaa suoraan vankiloihin.

Ruotsissa on panostettu erityisesti vankilatiedusteluun, jota voidaankin pitää erittäin tärkeänä kulmakivenä vankilaturvallisuudelle ja vankeusaikaisen rikollisuuden estämiselle. Ruotsissa on ulotettu turvallisuusajattelua viime aikoina yhä enemmän myös yhdyskuntaseuraamuspuolelle, koska entistä suurempi määrä JR-vankeja tarkoittaa myös sitä, että ajan mittaan heitä päätyy enemmän myös yhdyskuntaseuraamusten piiriin. Lisäksi jo ennen kuin henkilö tuomitaan, hänestä tehdään seuraamusselvitys. Tämä aiheuttaa riskin, että yhdyskuntaseuraamustoimistojen työntekijät kohtaavat epäasiallista vaikuttamista, painostamista ja uhkailua, joilla yritetään vaikuttaa eri päätöksiin. Ruotsin Rikosseuraamuslaitos onkin ryhtynyt toimenpiteisiin yhdyskuntaseuraamuspuolella, kuten toimitilaturvallisuuden parantamiseen sekä tiedustelutoimintaan, jotta ollaan valmiina silloin, kun vaativampaan asiakasryhmään kuuluvia henkilöitä siirtyy heidän asiakkaakseen. Lisäksi

yhdyskuntaseuraamuspuolelle tuli myös uusia toimivaltuuksia vuoden 2022 lokakuussa voimaan tulleen lakiuudistuksen myötä.

Pohjoismaiden lainsäädäntö on monelta osin yhteneväistä, mutta tiettyjä eroja kuitenkin löytyy. Suomen ohella muissakaan Pohjoismaissa ei ole varsinaisesti erillistä sääntelyä järjestäytynyttä rikollisuutta varten, mutta se on paikoin huomioitu tiettyjen toimivaltuuksien käyttämisessä, kuten Tanskassa yhteydenpidon valvonnassa. Käytännössä JR-vankeja sijoitetaan vankeuslain mahdollistamalla tavalla tietyille osastoille ja edellytykset tällaisten vankien yhteydenpidon valvontaan täyttyvät useimmiten.

Suomessa yhteydenpidon valvontaa koskevien toimivaltuuksien käyttöedellytykset ovat korkeammat kuin muissa Pohjoismaissa, joissa yhteydenpidon valvontaa voidaan lähtökohtaisesti tehdä silloin, kun se on tarpeen ja paikoin se on pääsääntö suljetussa vankilassa ilman erillisiä perusteita. Esimerkiksi Norjassa yhteydenpidon valvonta on jaettu kolmeen portaaseen, riippuen vangin sijoituspaikasta.

Todettakoon, että vankeuslakia säädettäessä hallituksen esityksessä ollut säännöksen muotoilu vastasi muiden Pohjoismaiden vastaavaa säännöstä, mutta perustuslakivaliokunta ei pitänyt sitä riittävänä. Mikäli yhteydenpidon valvontaa koskevien toimivaltuuksien käyttökynnyksenä on Suomessa tulevaisuudessa välttämättömyys, on odotettavissa, että tiedonhankinta vaikeutuu tai ainakin vaatii enemmän perusteluja. Usein riittäviin perusteluihin tarvittava tieto voi paljastua vasta lukemalla esimerkiksi vangin kirje. Norjassa ja Tanskassa voidaan puuttua myös erityisesti vieraskielisten vankien yhteydenpitoon, kun viestintä voidaan velvoittaa käymään henkilökunnan hallitsemalla kielellä. Tällaista mahdollisuutta olisi hyvä pohtia myös Suomessa.

Suomessa Rikosseuraamuslaitoksen pitäisi selkeästi luokitella vankilat ja vangit, kuten myös kansainväliset vankeinhoidon vähimmäissäännöt edellyttävät ja muissa Pohjoismaissa on tehty. Tämä helpottaisi vankien sijoittelua, kun vankiloilla olisi selkeämmät roolit, jolloin voitaisiin paremmin arvioida sijoittelussa riskitekijöitä ja vangin tarpeita osana rangaistusajan suunnitelmaa. Korkeamman turvaluokituksen vankiloihin voisi sijoittaa JR-vankeja ja muita ammattirikollisia, jolloin resursseja ja turvallisuusjärjestelyitä voisi mitoittaa luokittelun mukaisesti. Näin voitaisiin myös hyödyntää nykyteknologiaa tehokkaammin, kuten muissa Pohjoismaissa tehdään. Korkean turvallisuustason vankiloissa tulisi ottaa käyttöön vartaloskannerit, haalarikamerat, laitteet luvattomien matkapuhelimien ja dronejen havaitsemiseen sekä estämiseen. Vankilan muutkin toiminnot ja päiväjärjestykset voitaisiin määritellä yhteismitallisiksi luokituksen mukaisesti, jolloin myös vankien yhdenvertainen kohtelu toteutuisi nykyistä paremmin. Tämä parantaisi myös henkilöstön työturvallisuutta.

Suomessa tulisi seurata aktiivisesti muiden Pohjoismaiden tilannetta ja hyväksi todettuja käytäntöjä sekä pyrkiä käymään laajemmin keskustelua Rikosseuraamuslaitoksen roolista

rikosoikeudellisessa järjestelmässä erityisesti rikollisuuden torjunnan näkökulmasta. Erityisesti esitutkintaviranomaisten kansainväliset operaatiot järjestäytynyttä rikollisuutta vastaan aiheuttavat saman kaltaisia haasteita eri valtioissa myös vankiloihin. Suomessakin tulisi panostaa turvallisuustiedonhankintaan ja -analysointiin sekä mahdollistaa riittävät rekisterien käyttöoikeudet, jotta vankeusaikaista rikollisuutta voidaan estää tehokkaasti. Lisäksi olisi tarpeellista huomioida jo hyvissä ajoin lisääntyneiden JR-vankien määrä ja siitä aiheutuvat turvallisuushaasteet myös yhdyskuntaseuraamuspuolelle.

3 KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET

Tutkimus- ja kehittämishankkeessa Riihimäen vankila toimi pilottina, jossa laadittiin tutkimustuloksien pohjalta kehittämistoimenpiteitä. Näitä oli laatimassa vankilan johto yhdessä henkilöstön kanssa. Lisäksi haluttiin saada vankien kokemuksia turvallisuudesta, kuntouttamis- ja työtoiminnasta sekä näiden kehittämistarpeista, joten vangeille tehtiin kyselytutkimus. Lisäksi tehtiin kyselytutkimus vankilan henkilöstölle ja haastattelututkimus toimintojen ja kuntoutusohjelmien parissa työskenteleviä henkilöille. Tässä luvussa on kuvattu kyselytutkimuksien ja haastattelututkimuksen keskeisimmät tulokset sekä hankkeen kehittämistoimenpiteet Riihimäen vankilasta.

3.1 Vankikysely

Riihimäen vangeille tehtiin kyselytutkimus. Kyselytutkimuksessa käytetty pääasiallinen kysymystyyppi oli Likert-asteikollinen väittämäkysymys, jota käytetään yleisesti asenne- ja motivaatiomittareissa. Likert-asteikko vaihteli 1 (= täysin eri mieltä), 2 (= jokseenkin eri mieltä), 3 (= ei samaa eikä eri mieltä), 4 (= jokseenkin samaa mieltä) ja 5 (= täysin samaa mieltä) välillä. Aiheeseen soveltuvaa valmista kyselylomaketta ei ollut, joten valmiita kysymysmuotoiluja ei pystytty suoraan hyödyntämään. Tämän johdosta tutkimuksessa käytetyt väittämäkysymykset pohjautuvat aiemmin tehtyihin rikosseuraamusalaa ja väkivaltakokemuksia koskeviin kyselytutkimuksiin. Väittämäkysymyksiä laadittiin myös vankilan kuntoutustoimintaan liittyen. Väittämäkysymyksien lisäksi kyselylomake sisälsi avoimia kysymyksiä, joissa tiedusteltiin vastaajilta vankilan nykytilaa ja kehittämistarpeita.

Kyselytutkimus kerättiin paperilomakkeella kaikilta vankilan osastoilta 4.8.2022. Kyselyyn vastasi yhteensä 115 henkilöä. Vastausprosentti oli 65 %. Vastaajista 37 prosenttia oli yli 40-vuotiaita, kolmasosa 30–39-vuotiaita ja 29 prosenttia 19–29-vuotiaita. Reilu kolmasosa suoritti 2–5 vuoden pituista vankeusrangaistusta, ja yli 10 vuoden pituista vankeusrangaistusta suoritti 28 prosenttia vastaajista. Ensikertalaisia oli 41 prosenttia vastaajista, ja yli neljättä kertaa vankeusrangaistusta oli suorittamassa 28 prosenttia vastaajista.

Vain muutamaan vastaajaan oli kohdistettu seksuaalista väkivaltaa tuomion aikana, koska 94 prosenttia vastaajista ei ollut kokenut lainkaan seksuaalista väkivaltaa. Kaksi kolmasosaa vastaajista ei ollut havainnut vankien välistä väkivaltaa tuomionsa aikana. Noin 80 prosenttiin vastaajista ei ollut kohdistettu fyysistä väkivaltaa tuomion aikana, eivätkä he olleet huolissaan siitä, että heihin kohdistettaisiin fyysistä väkivaltaa. Vastaajista kymmenen prosenttia ei ollut väittämien kanssa samaa eikä eri mieltä.

Vastaajista viittä prosenttia oli painostettu salakuljettamaan huumausaineita vankilaan, ja 14 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että jotkut vangit painostavat muita vankeja

tekemään asioita, joihin he eivät vapaaehtoisesti suostuisi. Jälkimmäiseen väittämään 18 prosentilla vastaajista ei ollut mielipidettä suuntaan tai toiseen. Uhkailua tuomionsa aikana oli kokenut 13 prosenttia vastaajista, ja myös vastaajista yhdeksän prosentin läheisiä oli uhkailtu tuomion aikana. Vastaajista 75 prosenttia koki ainakin jokseenkin pystyvänsä suorittamaan tuomiotaan rauhassa 17 prosentin ollessa asiasta toista mieltä.

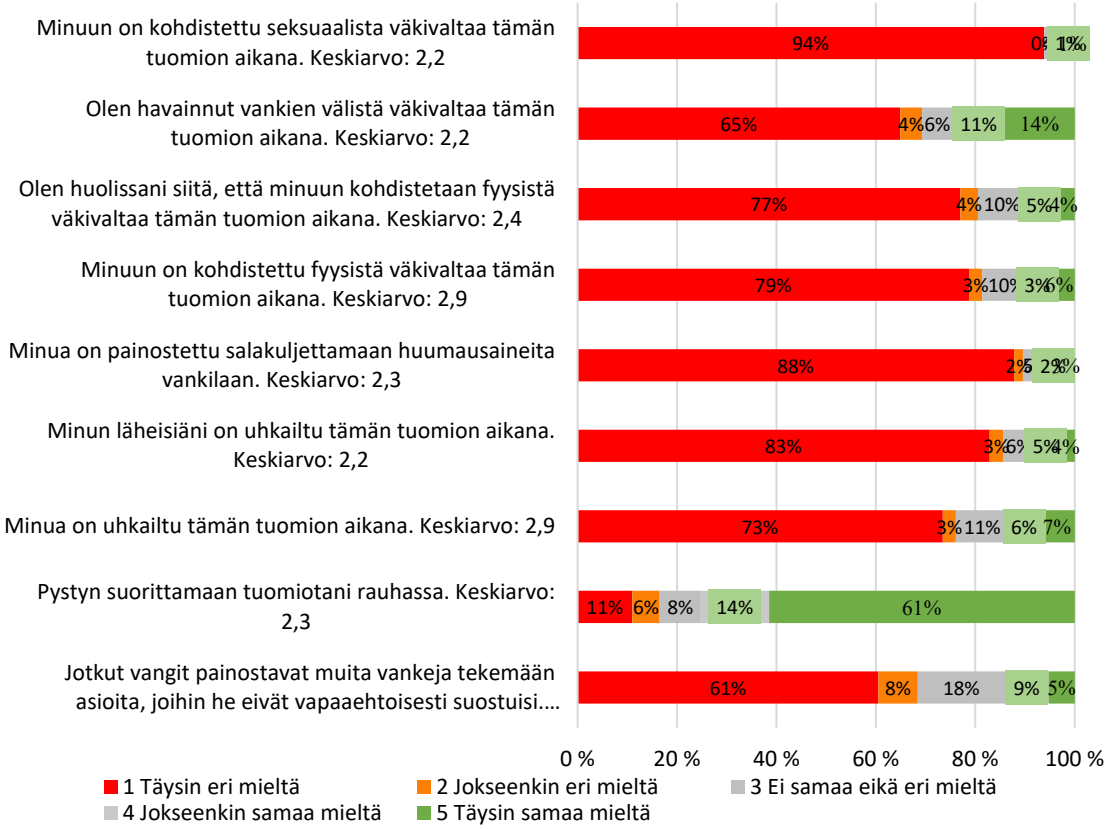

Kuvio 1. Riihimäen vankikyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 1/2.

Vastaajista 17 prosenttia oli sitä mieltä, että vangit eivät kohtele toisiaan reilusti, vankien välinen yhteishenki ei ole hyvä eikä vankila ole vangeille turvallinen. Niiden vastaajien osuudet, jotka eivät olleet näiden väittämien kanssa samaa tai eri mieltä, vaihtelivat 14–24 prosentin välillä. Kaksi kolmasosaa vastaajista katsoi, ettei vankilassa ole helposti saatavilla huumausaineita, kun taas 13 prosenttia vastaajista oli asiasta eri mieltä.

Kuntoutukseen ja työtoimintaan liittyen vastaajat eivät kokeneet, että muut vangit pyrkisivät vaikuttamaan siihen, minkälaiseen kuntoutukseen tai työtoimintaan vastaaja osallistuu; vain muutamat vastaajat olivat eri mieltä. Kuitenkin 25 prosenttia vastaajista koki, etteivät he voi osallistua turvallisesti kuntoutukseen tai työtoimintaan. Yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, ettei sopivaan kuntoutukseen tai työtoimintaan on helppo päästä eikä vankilassa on tarjolla riittävän monipuolisesti kuntoutusta tai työtoimintaa.

Henkilökunnan ja vankien välisten suhteiden osalta noin puolet vastaajista koki, ettei henkilökunta kohtele vankeja tasapuolisesti eikä henkilökunta ole huomaavaista. Väittämä ”Henkilökunnan ja vankien väliset suhteet ovat hyvät” jakoi vastaajien mielipiteet tasaisesti. Lähes vastaavasti oli väittämän ”Henkilökunta kohtelee minua oikeudenmukaisesti” kanssa, muutama vastaaja oli kuitenkin enemmän ainakin jokseenkin samaa mieltä kuin eri mieltä väittämän kanssa.

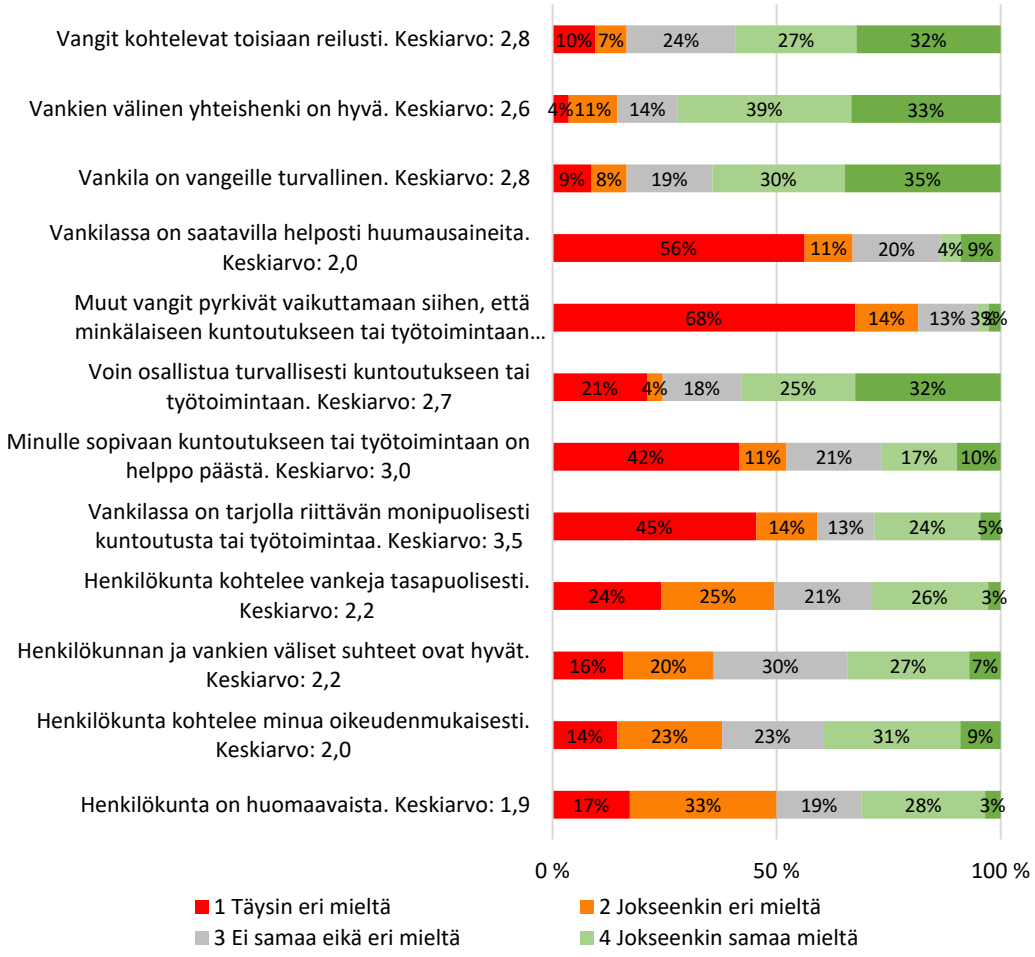

Kuvio 2. Riihimäen vankikyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 2/2.

Ensimmäisessä avoimessa kysymyksessä vastaajilta kysyttiin, mitkä asiat ovat hyvin Riihimäen vankilassa.

Taulukko 1. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 1/3.

Hyvin olevat asiat Riihimäen vankilassa		
Vastausten lukumäärä	94	
Vastausten sisältämien erillisten asioiden lukumäärä	121	
Näkökulmat:	Lkm	%
Oma selli, suihku ja tupakointi	46	38
Ulkoilu ja kuntoilu	17	14
Osastointi ja vartijat	16	13
Opiskelu ja työtoiminta	15	12
Henkilökunnan toiminta ja palvelut	13	11
Muut	14	12
Yhteensä:	121	100

Vastaajat arvostivat erityisesti selliin liittyvää omaa rauhaa ja yksityisyyttä, sillä 38 prosenttia vastauksista kohdistui omaan sellin ja suihkuun. Lisäksi mainittiin tupakointimahdollisuus sellissä. Ulkoilu- ja kuntoilumahdollisuudet saivat vastaajilta kiitosta (14 prosenttia). Vastaajat pitivät omaan rauhaan ja turvallisuuteen liittyen myös osastoinnista sekä vartijoiden toiminnasta (13 prosenttia). Vastauksista 12 prosenttia kohdistui opiskelumahdollisuuksiin ja työtoimintaan. Myös henkilökunnan toimintaan ja palveluihin oltiin tyytyväisiä, koska vastauksissa (11 prosenttia) mainittiin muun muassa psykologipalvelut, sairaanhoito, erityisosaajien toiminta, opinto-ohjaaja, pastori ja työnjohto. Vastauksissa nousi hyvinä puolina esille lisäksi erityisesti ruoka ja ruoanlaitto. Vastauksissa mainittiin myös esimerkiksi kirjasto, perhesuhteiden ylläpito ja vankilan sijainti.

> ”*Oma selli, oma suihku, tupakointi sellissä.*”
>
> ”*Ulkoiluita on tarpeeksi.*”
>
> ”*Osastointi eli vanki saa halutessaan suorittaa tuomion rauhassa sopivalla osastolla.*”
>
> ”*Turvallisuuspuolen vartijat sillä he pyrkivät reagoimaan nopeasti uhkaan ja uhkiin.*”
>
> ”*Työtoiminta ja koulutus.*”
>
> ”*Psykologipalvelut ja erityisosaajien toiminta noi on oikeesti hyvällä tasolla.*”

> *”Turvallisuus sekä henkilökunta tapaamiset toimii moitteita ja sairaanhoito on hyvä omasta mielestä kaikki asiointi eri virkailijoiden kanssa on sujuvaa.”*

Toisessa avoimessa kysymyksessä vastaajilta tiedusteltiin kuntoutukseen tai työtoimintaan liittyvien asioiden kehittämiskohteita.

Taulukko 2. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 2/3.

Kuntoutuksen tai työtoiminnan kehittämiskohteet		
Vastausten lukumäärä	91	
Vastausten sisältämien erillisten asioiden lukumäärä	119	
Näkökulmat:	Lkm	%
Työtoiminta	41	34
Koulutus	23	19
Aktiviteetit ja kuntoutustoiminta	24	20
Puhelimet, perhetapaamiset ja lomat	15	13
Psykologi- yms. apu	9	8
Muut	7	6
Yhteensä	191	100

Vastauksista 34 prosenttia kohdistui työtoimintaan. Vastaajat toivoivat työtoiminnan lisäämistä ja monipuolistamista. Kyseisissä vastauksissa mainittiin kehittämiskohteena myös kaikkien huomioiminen ihon väristä ja sairauksista/vammoista riippumatta. Lisäksi monissa vastauksissa toivottiin palkan korottamista ja maksamista ajallaan.

> *”Minusta töitä pitäisi saada heti vankilaan tultua.”*

> *”Palkanmaksu! Roti järjestelmän takia emme ole saaneet palkkoja työtoiminnasta ajoissa tai ollenkaan! Tällä hetkellä teemme töitä ilman palkkaa! laahaa pahasti perässä.”*

Koulutuksen lisäämiseen ja monipuolistamiseen kohdistui puolestaan 19 prosenttia vastauksista. Vastaajat toivoivat myös lisää aktiviteetteja ja kuntoutustoimintaa (20 prosenttia). Tarvetta olisi esimerkiksi yhteisille terapioille, psykologi- ja muulle avulle myös muille kuin päihdekuntoutujille sekä ylimääräisille kuntoutusosastoille (esimerkiksi päihdekuntoutusosasto myös pelkääjille), sillä näihin asioihin kohdistui kahdeksan prosenttia vastauksista. Työtoimintaa, koulutusta ja muuta aktiviteettia toivottiin erityisesti C-osastolle ja tutkintavangeille.

> *”Työmahdollisuudet on hyvät mutta koulupuolta vois monipuolistaa, koska on vaan perus raksa/duunari koulutusta.”*

> *”Vähän enemmän tekemistä missä oikeasti ois kiva tehdä (liikuntasali, normisali) ja enemmän ulkoilua.”*

> *”Toiminnat voisi olla joka toinen päivä ei peräkkäin. Osaston yhteisiä terapioita.”*

> *”Enempi mahdollisuutta yksilölliseen kuntoutukseen myös niille, joilla ei ole päihdeongelmaa tai väkivaltarikosta. Vaikeuttaa kuntoutusryhmiin pääsyä kun ei esim. ole päihdeongelmaa.”*

Puhelimien ja soittoaikojen lisäämiseen, perhetapaamisten lisäämiseen sekä loma-aikojen lisäämiseen kohdistui yhteensä 13 prosenttia vastauksista; prosenttiosuudet jakautuivat hyvin tasaisesti kyseisten asioiden kesken. Vastauksissa mainittiin lisäksi muun muassa asioiden hoitamisen nopeuttaminen (esimerkiksi hakemusten käsittely).

> *”Perhetapaamisia vain kerran kuussa ja silloin pitää valita haluanko tavata lasta vai tyttöystävää. Puhelimia osastolla vain yksi. Vankeja 14. Soittamiseen jää arkisin aikaa alle 10 minuuttia per henkilö. Ovet menevät kiinni klo 16.25 arkisin lapselle tai työssäkäyville ihmisille käytännössä mahdotonta soittaa. Rangaistusajan pituus perusteella myönnettävät lomat eivät pyöri. Puheluiden hinta kallis monikymmenkertainen siviiliin verrattuna.”*

Kolmannessa avoimessa kysymyksessä vastaajilta kysyttiin turvallisuuteen tai valvontaan liittyvien asioiden kehittämiskohteita.

Taulukko 3. Riihimäen vankikyselyn avokysymysten vastausjakama 3/3.

Turvallisuuden tai valvonnan kehittämiskohteet		
Vastausten lukumäärä	82	
Vastausten sisältämien erillisten asioiden lukumäärä	48	
Näkökulmat:	Lkm	%
Osastointi ja erottelu	12	25
Muut	4	8
Ei kehitettävää, asiat hyvin	19	40
Liikaa turvallisuutta ja valvontaa	10	21
Yhteensä	48	100

Vastauksista 25 prosenttia kohdistui osastointiin ja vankien erotteluun. Vastauksissa korostui JR-vankien erottelun tärkeys ja vankien erottelun tärkeys vankien vaarallisuuden/rikoksen mukaan.

> *”JR vangit pitäisi täysin erillään muista vangeista, jotta ne eivät voisi vaikuttaa muiden tekemisiin.”*

> *”Seksuaalirikollisia ei saa laittaa osastoille normivankien kanssa.”*

Vastauksissa tuotiin esille myös vankien yksilöllisten tarpeiden huomioimisen tärkeys, puhelinkoppien puute (joutuu jakamaan yksityiset asiat muiden vankien kanssa) ja vartijoiden lähityöskentelyn tärkeys vankien kanssa, jotta vartijat huomaisivat paremmin rikollisen toiminnan.

> *”Jos vartijat työskentelisi pienemmän vankien parissa -> lähityötä, niin heillä varmasti olisi enemmän tietoa ja pystyisivät myös havainnoimaan mahd. Vaaratekijät jne Tässäkin osastolla on ollut hyvin avointa päihteidenkäyttöä ja myyntiä.”*

Useat vastaajat olivat kuitenkin tyytyväisiä turvallisuuteen ja valvontaan liittyviin asioihin, koska yleiseen tyytyväisyyteen kohdistui 40 prosenttia vastauksista. Toisaalta 21 prosenttia vastauksista kohdistui turvallisuusasioiden ja valvonnan liiallisuuteen.

> *”Turvallisuus on mennyt liian pitkälle, vankien pienet määrät tuhoavat sosiaalista elämää ja sen taitoja. Perhesuhteiden ylläpitoa rajoitetaan mielivaltaisilla turvallisuus uhkiin vedoten. Kaikki mistä vangit pitävät kielletään vedoten turvallisuus uhkiin. Jopa jauhelihan myynti kanttiinissa on turvallisuus uhka. Jos joskus jotain tapahtuu, niin sen varjolla kaikilta viedään asioita. Itse turvallisuus on vangeille suurin riskitekijä Riihimäellä!”*

3.2 Henkilöstökysely

Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoisessa arvioinnissa tehtiin turvallisuuskysely vankiloiden henkilöstölle vuonna 2021. Tämän takia henkilöstölle suunnatussa kyselyssä painotettiin työn psykososiaalisia kuormitustekijöitä, koska nämä olivat nousseet esille aiemassa kyselyssä ja muissa yhteyksissä. Kyselytutkimus kerättiin paperilomakkeella koko henkilöstöltä 1.6.-.17.6.2022. Kyselyyn vastasi yhteensä 102 henkilöä. Vastausprosentti oli 63 %. Kysely piti sisällään sekä väittämäkysymyksiä että yhden avoimen kysymyksen.

Ensimmäisten väittämäkysymysten aiheena oli työn järjestelyihin liittyvät kuormitustekijät, johon liittyen vastaajilta kysyttiin, kuinka usein väittämien asiat ovat kuormittaneet haitallisesti vastaajaa hänen työssään edeltävän kuuden kuukauden aikana. Eniten vastaajia kuormitti liiallinen työmäärä työaikaan nähden (82 prosenttia vastaajista). Noin joka toinen vastaaja koki kuormituksen liialliseksi vähintään melko usein. Liiallisen työmäärän ohella noin 20 prosenttia vastaajista koki erittäin usein kuormittavana epärealistiset tai kohtuuttomat tavoitteet, työajat (epäsäännöllisyys, vuorotyö, yötyö) ja työvälineisiin tai työympäristöön liittyvät epäkohdat, puutteet tai toimintahäiriöt. Vähiten

kuormittavimpana vastaajat pitivät työskentelyä varsinaisen työajan ulkopuolella, sillä kaksi kolmesta vastaajasta kuormittui siitä harvoin tai ei lainkaan.

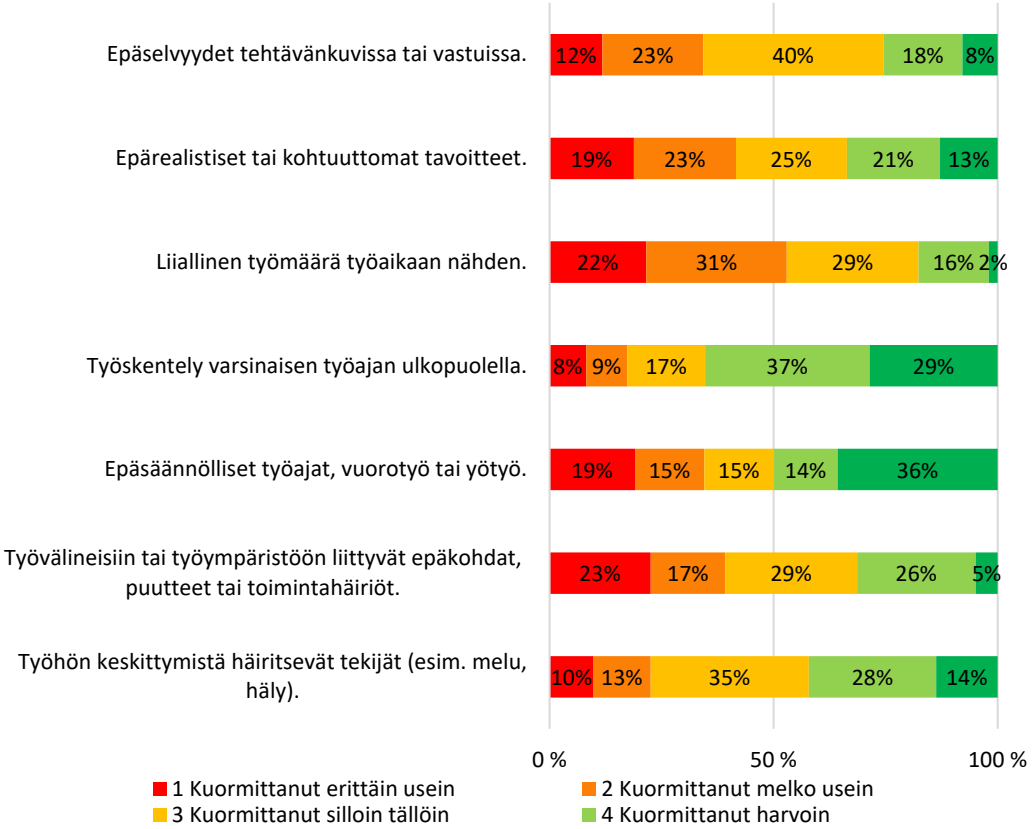

Kuvio 3. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 1/3.

Seuraavien väittämäkysymysten aiheena oli työn sisältöön liittyvät kuormitustekijät, johon liittyen vastaajilta kysyttiin, kuinka usein väittämien asiat ovat kuormittaneet haitallisesti vastaajaa hänen työssään edeltävän kuuden kuukauden aikana. Vastaajille eniten kuormitusta aiheuttivat toimiminen epäselvien ohjeiden tai odotusten pohjalta (vastaajista 80 prosenttia vähintään silloin tällöin), liiallinen tietomäärä tai hallitsematon tietotulva (vastaajista 74 prosenttia vähintään silloin tällöin) ja usean eri asian tekeminen samanaikaisesti (vastaajista 81 prosenttia vähintään silloin tällöin). Vähiten kuormitusta aiheutti puolestaan vaihtelun puute työssä, työn yksitoikkoisuus, sillä 83 prosenttia vastaajista kuormittui siitä harvoin tai ei lainkaan.

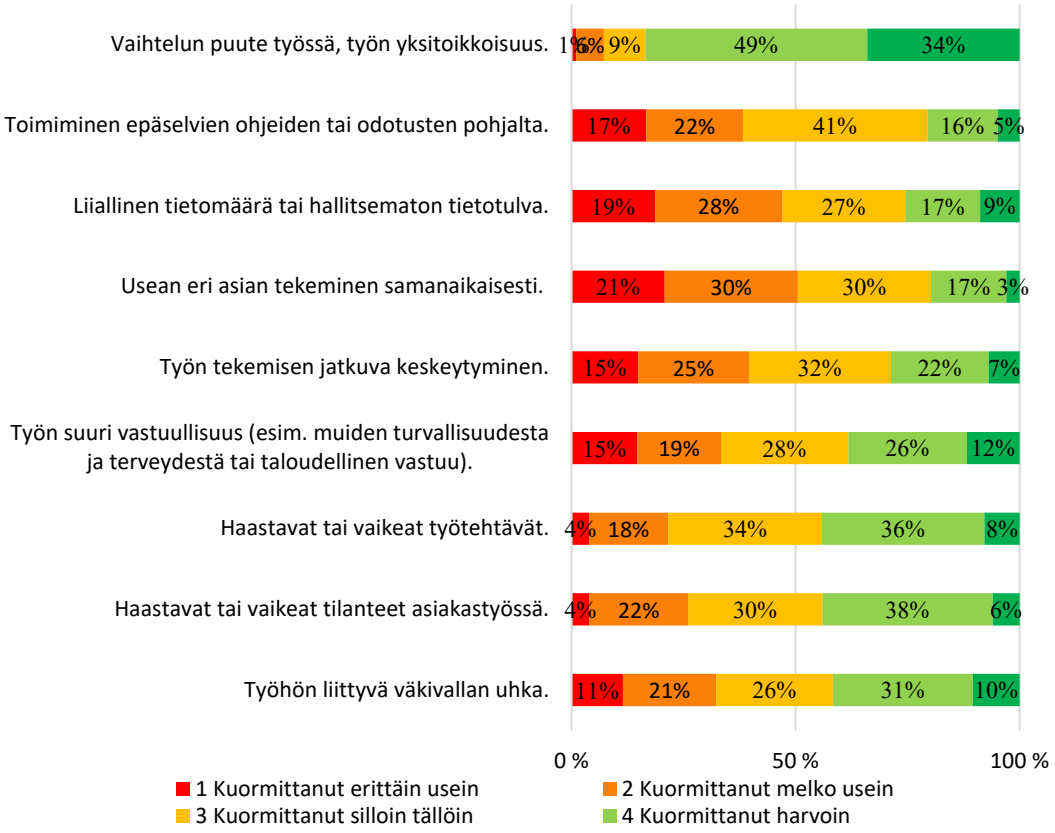

Kuvio 4. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 2/3.

Kolmansien väittämäkysymysten aiheena oli työyhteisön sosiaaliseen toimivuuteen liittyvät kuormitustekijät, johon liittyen vastaajilta kysyttiin, kuinka usein väittämien asiat ovat kuormittaneet haitallisesti vastaajaa hänen työssään edeltävän kuuden kuukauden aikana. Työyhteisön sosiaaliseen toimivuuteen liittyvät kuormitustekijät kuormittivat vastaajia vähiten tämän kyselyn aiheista. Tässä aiheessa vastaajia kuormitti kuitenkin eniten ongelmat työntekijöiden keskinäisessä yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa; noin joka toinen vastaaja kuormittui vähintään silloin tällöin. Vähiten kuormitusta aiheutti syrjivä kohtelu iän, terveydentilan, alkuperän, mielipiteen tms. henkilöön liittyvän syyn perusteella.

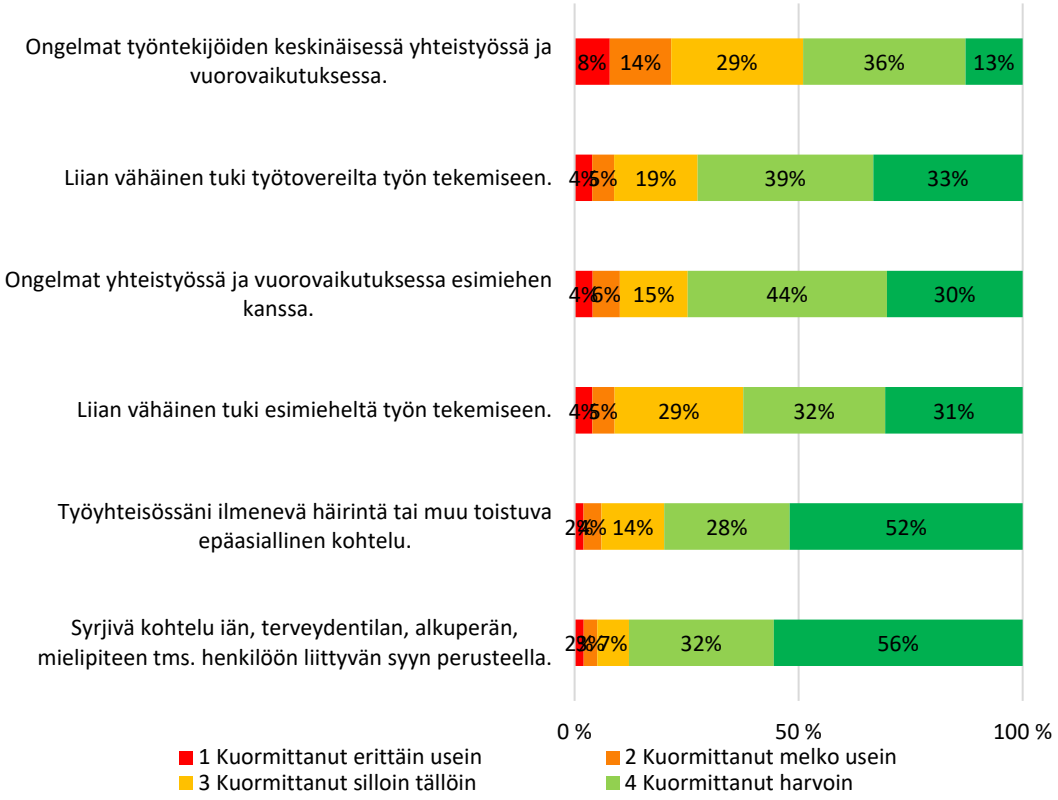

Kuvio 5. Riihimäen henkilöstökyselyn väittämäkysymysten vastausjakauma 3/3.

Viimeisessä väittämäkysymyksessä vastaajilta kysyttiin, aiheuttaako työ sellaista kuormitusta, joka heikentää vastaajan fyysistä tai henkistä terveyttä. Vastaajista 73 koki työn heikentävän fyysistä tai henkistä terveyttä vähintään silloin tällöin (silloin tällöin 31 prosenttia, melko usein 28 prosenttia ja erittäin usein 14 prosenttia).

Avoimessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin tarkentamaan työssä haitallisesti kuormittavia tekijöitä. Suurimpana kuormittavana tekijänä vastauksissa nousi esille työvuorojen toimimattomuus ja erityisesti siitä aiheutuvat liian lyhyet yhtenäiset vapaat työvuoroista palautumiseen. Vastaajat kokivat kuormittavaksi myös työskentelyn vajaalla miehityksellä, jolla katsottiin olevan vaikutusta myös työturvallisuuteen.

Useat vastaajat mainitsivat vastauksissaan haitallisesti kuormittavana tekijänä myös uuden asiakastietojärjestelmä Rotin (myöh. Roti). Muutamat vastaajat kokivat kuormittavaksi jatkuvat muutokset organisaatiossa ja sen, että henkilökuntaa ei oikeasti kuunnella. Yksittäisiä kuormittavia tekijöitä olivat myös ammattitaidottomat työkaverit, laitoksen sisäinen eripalkkaisuus sekä ylä- ja alaportin ailahtelevat tarkastustoimet.

3.3 Haastattelututkimus

Hankkeessa haastateltiin Riihimäen vankilan toimintojen ja kuntoutusohjelmien parissa työskenteleviä seitsemää henkilöä, jotka toimivat erityisohjaajina, psykologeina ja työnjohtajina. Haastattelujen tarkoituksena oli selvittää heidän näkemyksiänsä Riihimäen vankilan toimintojen ja kuntoutusohjelmien nykytilanteesta. Haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluina Riihimäen vankilassa 7.9.2022.

Riihimäen vankilan johto lähestyi haasteltavia ja kysyi heidän suostumustaan haastatteluun. Tämän jälkeen hankkeen toteuttajat lähettivät valituille henkilöille sähköpostia, jossa kerrottiin tarkemmin haastattelusta. Haastattelujen teemat liittyivät Riihimäen vankilan toimintojen ja kuntoutusohjelmien tilanteeseen sekä niiden ja vankilan turvallisuuden väliseen yhteyteen.

Teemoihin liittyen haastattelija muodosti kysymyksiä haastattelutilanteen mukaan. Kyseessä oli puolistrukturoitu haastattelu, jota voidaan pitää sopivana välimuotona jäykän strukturoidun ja vapaan haastattelun välillä. Haastattelumenetelmä mahdollisti haastattelijan ja haastateltavan laajemman vuorovaikutuksen. Varsinaiset haastattelut suoritettiin henkilöhaastatteluina kasvokkain. Haastattelut kestivät keskimäärin 45 minuuttia. Haastatteluita ei nauhoitettu. Haastattelija kirjasi vastaukset haastattelujen aikana.

Haastateltavat pitivät omia työtehtäviä tukevia olosuhteita pääosin hyvinä. Keskeisenä positiivisena seikkana nousi esiin luottamus. Haasteltavat kokivat, että vankilan johto antaa tukea ja luottaa heihin, jonka myötä he saavat tehdä työtään rauhassa ja vapaasti. Myös mahdollisuutta päästä koulutuksiin pidettiin hyvänä. Toisaalta osa haastateltavista koki, että heidän näkemyksiään ei aina kysytä tai huomioida riittävästi päätöksiä tehtäessä. Työntekijöiden välistä luottamusta, yhteishenkeä ja tukea pidettiin hyvänä.

Omia työtehtäviä tukevia fyysisiä puitteita pidettiin myös pääosin hyvinä. Erityisesti oman työhuoneen arvoa korostettiin, jotta on tosiasiallinen mahdollisuus käydä vangin kanssa luottamuksellisia keskusteluja. Tällöin vanki voi myös olla oma itsensä. Esiin nostettiin myös osastoinnin aiheuttamat haasteet omien työtehtävien hoitamiselle. Erityisesti tehostetun valvonnan osastoilla olevien vankien kanssa asioiminen koettiin hankalaksi, koska kyseisiltä osastoilta erityisohjaajat eivät voi viedä vankia omaan työhuoneeseen. Haastateltavat kokivat, että vankien kanssa ei voi käydä luottamuksellisia keskusteluja osastolla, koska muut vangit kuulevat helposti keskustelun. Lisäksi osastojen yhteydessä olevia tiloja pidettiin riittämättöminä varsinkin äänieristyksen osalta. Psykologit voivat viedä vankeja kaikilta osastoilta omiin työhuoneisiinsa. Toisaalta yksi haastateltava koki oman työhuoneenkin äänieristyksen riittämättömäksi.

Osa haastateltavista piti resurssien tilannetta verrattain hyvänä, mikä mahdollistaa keskittymisen omiin työtehtäviin. Osa taas mainitsi ajoittaisen kiireen. Kaiken kaikkiaan

haastateltavat kokivat, että pystyvät hoitamaan työtehtäviään hyvin. Kuitenkin koko vankilan tasolla sairauspoissaolojen todettiin vaikeuttavan vankilan arjen aikatauluttamista. Omia työtehtäviä vaikeuttavien asioiden osalta nostettiinkin esiin muun muassa vartijoiden riittämätön määrä ajoittain. Tämä ilmenee siten, että mikäli vartijoita ei ole riittävästi, ei voi mennä tietylle osastolle keskustelemaan vangin kanssa tai ainakin omat aikataulut pitää suhteuttaa vartijoiden aikatauluihin. Myös heikko tiedonkulku hankaloittaa resurssitilanteesta aiheutuvien aikataulujen huomioimista.

Haasteltavat korostivatkin tiedonkulun merkitystä. Tiedottamista voisi kehittää sekä vankilan sisällä että vankilan ja Rikosseuraamuslaitoksen välillä. Vankilan sisäisen tiedonkulun osalta mainittiin esimerkkinä tilanteet, joissa vankia ei saa ottaa vastaan. Muutoinkin tiedonkulkua pidettiin osittain riittämättömänä vankilaturvallisuuteen liittyvissä päätöksissä, kuten asuttamisissa. Osa haastateltavista koki, että heillä voisi olla hyvää tietoa vangin tilanteesta, jota voitaisiin hyödyntää päätöksiä tehdessä.

Työtehtävien hoitamista vaikeuttavien asioiden osalta mainittiin erityisesti Roti. Sitä pidettiin hitaana, monimutkaisena ja toimimattomana omien työtehtävien näkökulmasta. Sen koettiin myös vievän liikaa aikaa lähityöltä. Rotin suhteen ongelmana mainittiin lisäksi puutteelliset tiedot vangeista, joka on ongelmallista turvallisuuden näkökulmasta. Esimerkiksi kaikkia tietoja vangin vaarallisuudesta ja mielentilatutkimuksesta ei saa. Rotissa ei saa olla mainintaa muun muassa siitä, että tietty vanki ei saa kohdata tiettyä vankia.

Haastateltavat kokivat vankien kanssa tehtävän lähityön mielekkäänä ja tärkeänä. Motivoivina seikkoina mainittiin muun muassa tilanteet, joissa vangin asiat edistyvät positiiviseen suuntaan. Haastateltavat myös kokivat, että vangit arvostavat lähityötä ja että vain pieni osa vangeista ei halua mitään apua. Haastateltavien mukaan vankien kanssa on melko helppo rakentaa luottamussuhde, mikä on erittäin tärkeää, jotta vangit voivat puhua luottamuksellisia asioita.

Haastateltavat myös kokivat, että pystyvät tekemään lähityötä turvallisesti. Turvallisuuden osalta riskeinä nousi esiin työhuoneen turvallisuusratkaisut ja vankien kuljettaminen. Mahdollisena riskinä mainittiin esimerkiksi tilanne, jossa kuljetettava vanki kohtaa tietyn toisen vangin ja muodostuu väkivaltatilanteen uhka.

Haastateltavat pitivät yleisellä tasolla vankien kuntoutuksen toteutumista hyvänä Riihimäen vankilassa. Kuntoutuspalveluita on tarjolla hyvin ja myös niihin suunnatut resurssit riittävät. Kuntoutusmahdollisuuksien vahvuudeksi mainittiin kuntoutusohjelmien ja toimintojen monipuolisuus sekä työntekijöiden moniammatillisuus. Lisäarvoa kokonaisuuteen tuovat myös vankilan ulkopuolisten toimijoiden rooli.

Lähtökohtana pidettiin, että vangeilla on hyvät mahdollisuudet saada kuntoutusta, jos he sitä haluavat. Toisaalta nousi esiin myös sellaisten vankien määrä, joilla olisi tarvetta

kuntoutukselle, mutta heitä ei voida siirtää kuntoutusosastolle. Haastatteluissa ei tullut ilmi, että vangit eivät uskaltaisi osallistua ryhmämuotoisiin ohjelmiin. Haastateltavat pitivät myös opiskelumahdollisuuksia hyvänä. Lisäksi yksilötyötä koettiin olevan tarjolla vangeille, ja jotkut mainitsivat, että tehostetun valvonnan osastoillakin olevat vangit haluavat sitä.

Kuntoutustoiminnan kehittämiseksi esitettiin päihdetyön ja erilaisten työtoimintojen lisäämistä, kuten esimerkiksi yksilöllisen päihdetyön ja kokopäivätyön lisäämistä, sekä monipuolisempia liikuntamahdollisuuksia. Lisää henkilöstöä kaivattiin myös tekemään vankien kanssa lähityötä, jossa keskitytään ohjaamiseen ja motivoimiseen. Vankien kuntoutusmahdollisuuksien parantamiseksi esiin nostettiin myös paremmat mahdollisuudet päästä lomille ja avolaitokseen.

Kuntouksen ja turvallisuuden välisen suhteen katsottiin tarvitsevan kehittämistä. Haastateltavat kuitenkin olivat sitä mieltä, että ne voivat kulkea rinnakkain ja osan mielestä ne ovatkin lähentyneet jo toisiaan. Tämä näkyy muun muassa vartijoiden ja kuntoutustyöntekijöiden välisessä arvostuksessa. Yhteistyötä on parantanut muun muassa se, että asenteet ovat muuttuneet ja tunnetaan paremmin toisten työtehtävät. Tämä mahdollistaa helpommin keskustelun, ajatusten vaihtamisen ja tiedon välittämisen matalalla kynnyksellä. Osa haastateltavista taas koki, etteivät kuntoutus ja turvallisuus kulje tällä hetkellä rinnakkain. Kehittäminen vaatisi enemmän johdonmukaisuutta, halua toimia yhteistyössä ja parempaa tiedonkulkua.

Haasteltavien ristiriitaisia näkemyksiä selittää se, että kuntoutuspuolen ja turvallisuusvartijoiden välisen yhteistyön katsottiin olevan osittain henkilösidonnaista. Yhteistyön kehittämiseksi ehdotettiin muun muassa enemmän palavereita, joissa käydään moniammatillisesti läpi vangin tilannetta ja toimintaa eri näkökulmista. Yhteistyön haasteena pidettiin myös sitä, että turvallisuusvartijat ei välttämättä ymmärrä vankien kanssa tehdyn lähityön turvallisuusarvoa ja vaikutusta dynaamiseen turvallisuuteen. Vankien kanssa tehtävässä lähityössä saatetaan nähdä signaaleja vangin mahdollisesta muutoksesta, jolla voi olla vaikutusta turvallisuuteen ainakin kyseisellä osastolla. Lisäksi kaivattiin enemmän kirjauksia vankien kanssa käydyistä keskusteluista.

Osa haastateltavista piti tehostetun valvonnan osastoja ylimitoitettuna ja oli sitä mieltä, että myös JR-vangeille voisi järjestää ryhmämuotoista ohjelmaa ja tietynlaista työtoimintaa. Lisäksi tehostetun valvonnan osastojen vangeille olisi mahdollista järjestää koulutuksia, jotka eivät vie paljoa tilaa tai rahaa. Ylipäätään katsottiin, että JR-vankien luokittelu omaksi ryhmäkseen heikentää heidän mahdollisuuksiaan osallistua eri ohjelmiin ja toimintoihin.

Toisaalta JR-ryhmien jäsenten luokittelu sai ymmärrystä, mutta vankien luokittelu JR-yhteyksiä omaavaksi koettiin paikoin ongelmallisena ja heikentävän yksilöllisyyttä. Liian

vahvaa osastointia pidettiin haasteena myös vankien liikuttelun kannalta. Vankien valvonnan osalta mainittiin tiettyjä ristiriitaisuuksia. Esimerkiksi tietyt tilanteet vaativat kahden vartijan läsnäolon, mutta toisessa tilanteessa saatetaan olla samojen vankien kanssa ilman vartijoita.

3.4 Kehittämistoimenpiteet

3.4.1 Turvallisuusjohtaminen

Rikosseuraamuslaitoksen organisointiin ja johtamiseen liittyen on tehty viime vuosina useita arviointeja ja selvityksiä, joissa myös turvallisuusasiat ovat nousseet esille. Rikosseuraamuslaitokselta on puuttunut toimiva kokonaisturvallisuuden hallintaan pyrkivä turvallisuusjohtamisjärjestelmä. Turvallisuusorganisaatio on ollut liian hajanainen ja vastuunjako on ollut epäselvä. Turvallisuusjohtaminen on vaihdellut voimakkaasti, joten toimintamallit ja osaaminen eivät ole olleet yhdenmukaisia.

Riihimäen vankilassa on uudistettu turvallisuusjohtamista selkeyttämällä vastuunjakoa uudistamalla turvallisuusorganisaatiota, jossa on mukana myös työsuojelutoimikunta. Jokaisella organisaation tasolla on oma roolinsa toiminnassa johdosta aina yksittäiseen työntekijään asti. Toteutusvastuu on jaettu toimivaltuuksien ja työtehtävien mukaisesti koko henkilöstölle. Turvallisuusorganisaation tehtävänä on seurata turvallisuustilannetta ja tehdä riskienhallintaa, turvallisuutta sekä työterveyttä koskevia kehittämisehdotuksia työnantajalle.

Turvallisuusjohtamisen kehittämiseksi vankillalle on laadittu riskienhallinta- ja turvallisuusstrategia sekä toimintakäsikirja, jossa kuvataan riskienhallinnan ja turvallisuuden hallintajärjestelmä. Turvallisuusorganisaatio on määritellyt vuositavoitteet ja mittarit riskienhallinnan vuosisuunnitelmaan.

Turvallisuusorganisaatio seuraa vuosisuunnitelman avulla tavoitteiden toteumista. Vuosisuunnitelma on samalla työsuojelun toimintaohjelma, josta johdettavat tavoitteet turvallisuuden ja terveellisyyden edistämiseksi sekä työkyvyn ylläpitämiseksi otetaan huomioon vankilan kehittämistoiminnassa ja suunnittelussa. Lisäksi jokainen työntekijä voi tehdä aloitteita ja vankilan toiminnan kehittämiseen kannustetaan kaikkia työntekijöitä. Kehittämisideat käsitellään kuukausittain turvallisuusorganisaation kokouksissa.

Turvallisuusorganisaation kokouksissa ja johdon katselmuksissa seurataan toimenpiteiden etenemistä. Esihenkilöt pitävät säännöllisesti viikkopalavereita, joissa käsitellään ajankohtaiset asiat. Samalla seurataan tavoitteiden ja seurattavien asioiden tilannetta sekä

kirjataan mahdolliset toimenpiteet vastuuhenkilöineen. Viikkopalavereista tehdään muistio. Turvallisuusorganisaatio käy muistiot läpi ja tekee tarvittavia nostoja kokouksissa.

3.4.2 Riskienhallinta

Rikosseuraamuslaitoksessa on kehitetty riskienhallintaa viime vuosien aikana. Riskienhallinnan avulla varmistetaan Rikosseuraamuslaitoksen strategisten tavoitteiden saavuttaminen ja turvataan toiminnan jatkuvuus, häiriöttömyys, turvallisuus sekä toimintaedellytysten säilyminen. Rikosseuraamuslaitoksen yksikkötasolla riskienhallinta on kuitenkin vielä hyvin puutteellista, koska riskienhallinta ei ole osana johtamista ja turvallisuustoimintaa. Yksiköissä ei ole tehty riskien arviointia tai sitä on tehty lähinnä työturvallisuusriskeihin liittyen. Lisäksi riskienhallinnan osaaminen on hyvin rajallista.

Riihimäen vankilassa määriteltiin ja laadittiin riskienhallinnan periaatteet, riskienhallinnan ja sisäisen valvonnan ohje sekä toimintaohje riskien arvioinnin suorittamisesta. Tämän jälkeen pidettiin riskityöpajat eri henkilöstöryhmille, jossa samalla koulutettiin riskienhallintaa osana riskien arviointia. Lisäksi riskityöpajat pidettiin keskeisille sidosryhmille. Riskien arvioinnit kirjattiin riskienhallinta- ja turvallisuustyökaluun, joka on kehitetty ja pilotoitu kehittämishankkeen aikana. Riskityöpajojen jälkeen vankilan johto ja turvallisuusorganisaatio on systemaattisesti lähtenyt kehittämään riskien hallintatoimia. Riskejä arvioidaan jatkossa säännöllisesti osana päivittäistä turvallisuustyötä ja riskiraporttia seurataan osastojen viikkopalavereissa sekä turvallisuusorganisaation kokouksissa.

3.4.3 Valvonnan resurssit

Rikosseuraamuslaitoksen eri tarkastuksissa ja selvityksissä on noussut esille valvontahenkilöstön riittävyys. Esille on noussut myös koulutetun valvontahenkilöstön puute, joka on vankilaturvallisuuteen keskeisesti vaikuttava tekijä. Osassa yksiköistä on haasteita palkata henkilöstöä. Rikosseuraamuslaitoksen valvontahenkilöstön työaika- ja työvuorojärjestelyitä uudistettiin vuoden 2020 aikana. Valvontahenkilöstön mukaan uudistukset eivät ole kuitenkaan helpottaneet työn tekemistä eivätkä henkilöstön sijaisuusjärjestelyt ole toimivat. Yksiköissä on usein vajausta valvontahenkilöstössä erityisesti sairauspoissaolojen takia. Tämä nousi esille myös Riihimäen vankilan henkilöstön kyselyn ja haastatteluiden tuloksissa sekä riskien arvioinnissa.

Riihimäen vankilassa on kiinnitetty huomiota erityisesti valvontahenkilöstön mitoitukseen ja työvuorosuunnitteluun, jotta työaika- ja työvuorojärjestelyitä sekä sijaisuusjärjestelyitä voidaan parantaa, mikä tukee työssä jaksamista. Lisäksi laadittiin tarkemmat osastokohtaiset valvontahenkilöstön ohjeet, jotta resursseja voidaan kohdistaa paremmin. Turvallisuusorganisaatio on myös aktivoinut ja kannustanut henkilöstöä tuomaan asioita

kokouksiin, jotta niitä voidaan käsitellä paremmin johdossa ja viedä eteenpäin. Yksikkötasolla haasteisiin on vaikea vastata, jotta työaika- ja työvuorojärjestelyitä voitaisiin kehittää sekä turvata riittävät resurssit. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistus ei ole vielä käytännön tasolla parantanut tilannetta yhtään.

3.4.4 Vankilaturvallisuus

Rikosseuraamuslaitoksen useissa eri tarkastuksissa ja selvityksessä on noussut esille vankilaturvallisuus, joissa yhtenä asiana on erityisesti kiinnitetty huomiota vankien välisiin väkivaltatilanteisiin, vankien toisiinsa kohdistamaan painostamiseen ja huumekauppaan. Ongelmien taustalla on ollut erityisesti järjestäytyneet rikollisryhmät. Riihimäen vankilassa on Suomen mittakaavassa suuri määrä vankeja, joiden suhteen tulee huomioida erityisesti vankilaturvallisuus ja rikosten estäminen. Vankilassa suorittaa tuomiota esimerkiksi useita poliittisesti tai uskonnollisesti radikalisoituneita vankeja. Suuriin viimeaikaisiin rikoskokonaisuuksiin liittyviä vankeja on myös useita kymmeniä. Koko vankimäärästä merkittävä osa kuuluu erilaisiin rikollisjärjestöihin tai katujengeihin. Lisäksi vankilassa suorittaa tuomioita myös lukuisia korkeariskisiä seksuaalirikollisia.

Riihimäen vankilassa on kehitetty toimintamallia, jotta voidaan tunnistaa jo etukäteen vankilaturvallisuutta vaarantavat tekijät. Jokainen etukäteen tiedossa oleva Riihimäen vankilaan saapuva vanki selvitetään jo ennen hänen saapumistaan laitokseen. Selvityksessä huomioidaan muun muassa mahdolliset vihamiehet ja uhat, vangin mahdollinen vaarallisuus henkilöstölle sekä riski kiellettyjen esineiden tai aineiden salakuljettamisesta vankilaan. Selvityksen jälkeen vangille tehdään tulohaastattelu ennen varsinaista osastolle sijoittamista. Tämän jälkeen vangin toimintaa seurataan osana päivittäistä valvontatyötä.

JR-vangit ovat pyrkineet kiertämään jengitunnuksia koskevaa kieltoa käyttämällä vaatetuksessaan ja joissakin muissa tavaroissaan jengivärejä. Jengivärit ovat toimineet pelotteena toisia vankeja ja henkilöstöä kohtaan. Tästä johtuen Riihimäen vankilassa kiellettiin omien vaatteiden käyttäminen tehostetun valvonnan osastoilla ja varmuusosastolla. Tämä on vähentänyt jengiväreistä johtuvia ongelmia ja tasa-arvoistanut vankeja.

Vankilaturvallisuuteen liittyen Riihimäen vankilassa laaditaan turvallisuuden kuukausitiedote, joka on turvallisuusvartijoiden vastuulla. Kuukausitiedotteessa käsitellään turvallisuuteen liittyviä ajankohtaisia asioita, kuten väkivaltatilanteita ja löydettyjä huumausaineita. Kuukausitiedotteella lisätään koko henkilöstön turvallisuustietoisuutta ja saadaan paremmin heidät mukaan sitoutettua turvallisuustyöhön.

3.4.5 Valvontatyö

Rikosseuraamuslaitoksessa valvontatyön toteuttamista sääntelee vankeuslaki, jossa on säädetty toimivaltuuksista turvallisuuden ylläpitämiseksi, laitosjärjestyksen varmistamiseksi ja järjestysrikkomusten sekä rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Eri vankiryhmien osastoinnilla on merkittävä vaikutus vankilaturvallisuudelle. Osastointi ei ole kuitenkaan ollut toimivaa suurimmassa osassa vankiloita. Lähes kaikissa suljetuissa vankiloissa JR-vangit ja heihin kytköksissä olevat sekä muut ammattirikolliset ovat olleet sijoitettuina eri osastoille vankiloissa, joka on mahdollistanut vankiyhteisön hallitsemisen.

Riihimäen vankilassa on lisätty ja kehitetty osastointia. Tämän myötä esimerkiksi ulkoilujen valvonta on helpottunut, koska ulkoilussa on samaan aikaan puolet pienempi vankimäärä kuin aiemmin. Pienempi vankimäärä ulkoilussa madaltaa riskiä myös vankien joukkotoiminnolle henkilökohtaa kohtaan sekä helpottaa ja tekee turvallisemmaksi ottaa tilanne haltuun ongelmatilanteissa. Osastointi on myös helpottanut vankien sijoittamista sopivalle osastolle, vähentänyt vankien välistä painostamista sekä vaikeuttanut huumausainekauppaa. Tällöin myös osastojen ovien pitäminen auki pidempään aiheuttaa vähemmän ongelmia.

Riihimäen vankilassa on tehostettu vankilaan saapuvien henkilöiden ja ajoneuvojen valvontaa. Vankilan alaportilla uudistettiin tarkastustoimenpiteitä ja laadittiin turvallisuuden kehittämiseksi esitys, mutta investoitavaan tekniikkaan ei ole saatu resursseja. Vankilan yläportilla on puolestaan pilotoitu ensimmäistä henkilöskanneria Suomen vankiloissa. Yläportin kautta vankilaan saapuville vangeille, henkilöstölle, vierailijoille ja muille henkilöille suoritetaan turvatarkastus, jossa tarkastus käsittää henkilöskannerista läpikulun ja tavaroiden läpivalaisun. Pilotin on havaittu vähentäneen luvattomien aineiden ja esineiden salakuljettamisyrityksiä vankilaan.

Vankilassa on kehitetty tarkastustoimintaan perustamalla tarkastusryhmä, jolloin toiminta on suunnitelmallista ja tehokasta. Tarkastustoiminnalle on asetettu tavoitteet tarkastus- ja testausmäärille osaksi vuosisuunnitelmaa. Tarkastusryhmälle järjestetään myös koulutusta. Tarkastusten tulokset kirjataan riskienhallinta- ja turvallisuustyökaluun. Valvontatyöhön liittyen vankilassa on myös kehitetty vankien hallintaryhmän toimintaa, joka on tarkoitettu erityisesti vaativiin tilanteisiin. Samoin vankikuljetuksien turvallisuuden on panostettu, koska vankiaineksen takia Riihimäen vankilassa tehdään vaativia kuljetuksia enemmän kuin muissa vankiloissa. Molempien toimintojen koulutukseen on panostettu ja järjestetty erilaisia harjoituksia.

3.4.6 Työ- ja henkilöturvallisuus

Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköiden työsuojelutarkastuksissa on viime vuosina noussut esille paljon puutteita työturvallisuuslain velvoitteissa. Keskeiset puutteet ovat liittyneet turvallisuusasioiden riittävään perehdyttämiseen, toimintamallien ja ohjeiden puutteellisuuksiin poikkeustilanteissa (erityisesti väkivaltatilanteissa) sekä yksintyöskentelyyn. Työsuojelutarkastuksissa on noussut esille myös psykososiaalinen kuormitus, häirintä ja epäasiallinen kohtelu sekä esimiesten kyky hoitaa tilanteita. Väkivallan tai sen uhan, painostamisen tai maalittamisen kohteeksi joutuneen työntekijän jälkihoito ei ole ollut toimivaa.

Riihimäen vankilassa on tehty riskien arviointia työ- ja henkilöturvallisuusriskeihin osana riskityöpajoja. Riskeille on määritelty useita hallintatoiminpiteitä ja tehty uudistuksia. Turvallisuussuunnitelmat ja ohjeet on päivitetty riskilähtöiseksi sekä kehitetty perehdyttämismallia. Lisäksi on laadittu eri henkilöstöryhmille turvallisuusoppaat. Samoin vankien työtoiminnan työturvallisuutta on kehitetty.

Vankilassa on lisätty voimankäyttökoulutusten määrää. Koulutukset sisältävät välineiden perus- ja ylläpitokoulutuksia sekä taktista harjoittelua. Mikäli etukäteen on tiedossa vaativia kuljetuksia, vankilan johto on myöntänyt tarvittaessa luvan ylimääräisiin harjoituksiin kyseistä saattovartiointia varten. Vankilassa on kehitetty myös kriisinpurkumallia henkilökunnan työhyvinvoinnin lisäämiseksi ja työkyvyn palauttamiseksi. Siihen on järjestetty vertaistukikoulutusta ja täydennyskoulutusta. Työvuorolistat on suunniteltu siten, että lähes aina on saatavilla vertaistukea.

Vankilassa on otettu käyttöön turvallisuushavaintojen, vaaratilanteiden ja tapaturmien raportointi, jonka myötä voidaan seurata turvallisuustilannetta, suorittaa tutkintaa, seurata toimenpiteitä, tehdä raportointia ja kehittää toimintaa. Kaikki tiedot kirjataan kootusti riskienhallinta- ja turvallisuustyökaluun.

3.4.7 Toimitilaturvallisuus ja tekninen turvallisuus

Rikosseuraamuslaitoksella on laadittu vankiloiden tekninen valvontatasoluokittelu ja turvallisuusjärjestelmien suunnittelu- sekä toteutusohjeisto, mutta niitä pitäisi alkaa soveltaa yksiköissä. Eri yksiköiden tarkastuksissa on noussut esille useita puutteita toimitiloihin ja tekniseen turvallisuuteen liittyen, josta esimerkkinä on Pyhäselän vankilapako. Vankiloissa on havaittu puutteita kameravalvonnan kattavuudessa ja henkilökohtaisissa hälyttimissä.

Riihimäen vankilassa on riskilähtöisesti käyty läpi toimitilaturvallisuuteen liittyvät asiakokonaisuudet. Vankilaan on laadittu turvallisuustekniikan periaatteet ja kehittämistoimenpiteet dokumentti. Valvomotoimintaa on uudistettu ja kalustettu. Lisäksi on

panostettu ympäristön aiheuttamiin riskitekijöihin. Vankilan muurin läheistä metsää on kaadettu ja valaistusta on lisätty katvealueiden minimoimiseksi. Tällä on saatu vähennettyä merkittävästi kiellettyjen esineiden tai aineiden heittämistä muurin yli.

Vankilan alueen ongelmana on ollut myös se, että virka-aikana kaikilla on pääsy yläparkkipaikalle ja henkilöstön parkkipaikalle. Tämä muodostaa erilaisia turvallisuusongelmia, koska ulkopuolisilla on mahdollisuus päästä muurin viereen ja käsiksi parkkipaikala oleviin ajoneuvoihin. Yläportille on suunniteltu kevytrakenteista puomia, jolla voitaisiin estää luvatonta liikkumista vankilan alueella. Ala- ja yläportin valvonta-asioita on käsitelty aiemmin. Lisäksi vankilassa on panostettu kameravalvontaan. Esimerkiksi vankien osastokeittiöihin on asennettu kameravalvonta ja kameravalvonnan kattavuutta on tarkoitus lisätä muihinkin tiloihin. Myös kameroita uusitaan jatkuvasti laadukkaamman kuvan saamiseksi.

Vankilassa on ruvettu tekemään säännöllisesti turvallisuuskävelyitä, joiden avulla varmistetaan, että turvallisuusjärjestelyt ja toimintatavat kattavat niiden toimintaan liittyvät riskit systemaattisesti. Turvallisuuskävelyn aikana tehdyt havainnot sekä mahdolliset poikkeamat ja parannusehdotukset kirjataan riskienhallinta- ja turvallisuustyökaluun. Tulokset käsitellään osastoiden viikkopalaverissa ja turvallisuusorganisaation kokouksissa, jolloin päätetään toimenpiteistä, niiden aikataulusta ja nimetään toimenpiteille vastuuhenkilö.

3.4.8 Rangaistusaikaisen rikollisuuden ehkäiseminen ja estäminen

Vankeuslain täytäntöönpanon yhtenä tavoitteena on estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Tehokkaan turvallisuustiedonhankinnan organisoiminen ja mahdollistaminen on keskeisin keino vankeusaikaisen rikollisuuden ehkäisemiseen sekä estämiseen. Turvallisuustiedon hyödyntämisessä keskeistä on hankittujen tietojen arvioiminen, yhdisteleminen ja analysoiminen kokonaiskuvan luomiseksi, mikä on tällä hetkellä puutteellista Rikosseuraamuslaitoksessa. Esimerkiksi muissa Pohjoismaissa on kymmeniä virkamiehiä tekemässä pelkästään analyysityötä, jota hyödynnetään yhdessä myös muiden turvallisuusviranomaisten kanssa.

Riihimäen vankilassa on panostettu ja kehitetty turvallisuusvartijatoimintaa, joka pystyy keskittymään vankilaturvallisuuteen. Vankilassa on otettu käyttöön vankien riskien arviointi, jota käytetään tilannekuvan ylläpitämisen apuna. Vankien riskien arviointia ei tehdä pelkästään tietojärjestelmien pohjalta vaan siihen käytetään myös tietoja, joita on kerätty ja saatu eri havainto- ja tiedonsaantikanavien kautta. Tällä tavalla voidaan pyrkiä tietojen ajantasaisuuteen. Vankien riskien arvioinnin tuloksena Riihimäen vankilan merkittävä osa vangeista on sellaisia, joihin tulisi kohdistaa muita vankeja enemmän toimenpiteitä (muun muassa tiedonhankinta, sijoittelu, tarkastustoiminta, lupa-asioiden

selvittäminen), mikäli halutaan estää rikollisen toiminnan jatkaminen. Riskien arvioinnin avulla voidaan toimintaa ja resursseja suunnata oikeisiin vankeihin. Vankilan varmuusosastolla kaikki puhelut kuunnellaan. Tämän lisäksi on noussut esille tarve kuunnella muitakin kuin varmuusosastolla olevien vankien puheluja. Puheluiden kuunteleminen on koettu tehokkaaksi keinoksi estää rikollisen toiminnan jatkamista.

Tehokas vankeusaikaisten rikosten estäminen edellyttää valtakunnallista ohjausta ja valtakunnallisen tilannekuvan muodostamista sekä ylläpitämistä. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti JR- ja radikalisoituneihin vankeihin sekä EXIT-toimintaan panostamiseen. Vihjetiedon vastaanottamiseen, käsittelyyn ja raportointiin liittyvää prosessia tulisi kehittää valtakunnallisesti. Riihimäen vankilassa on käytössä vihjetiedon raportointi. Kyse on samantapaisesta menettelystä kuin muillakin turvallisuusviranomaisilla, jotka vastaanottavat vihjetietoa. Raportointia käytetään aina, kun kyse on muusta kuin satunnaisesta vihjetiedon antajasta. Tiedonhankinnassa keskeistä on tiedon analysointi ja analysoidun tiedon jalkauttaminen käytäntöön.

Seksuaalirikoksiin syyllistyneitä ei ole myöskään kovin hyvin huomioitu vankeusaikaisessa rikostorjunnassa. Korkeariskisimmillä seksuaalirikollisilla voi olla jopa satoja uhreja yhdessä tuomiossa ja he uusivat toistuvasti. Näiden henkilöiden tunnistaminen on tärkeää, jotta pystytään estämään heidän verkostoitumisensa vankeusaikana ja rikollisuuden jatkaminen. Riihimäen vankilassa on käynnissä Step-ohjelma, jonka tarkoituksena on vähentää seksuaalirikollisten uusintarikollisuutta.

3.4.9 Viranomais- ja sidosryhmäyhteistyö

Rikosseuraamuslaitos tekee viranomaisyhteistyötä monipuolisesti eri toimijoiden kanssa, keskeisimpinä muun muassa poliisi, syyttäjät, tuomioistuimet ja sosiaalitoimi. Eri yksiköissä tehdään laajalti myös kolmannen sektorin kanssa sidosryhmäyhteistyötä. Rikosseuraamuslaitoksessa viranomaisyhteistyö ei ole ollut koordinoitua, ja tiedonvaihto on koettu haasteelliseksi. Eri yksiköissä on myös ilmennyt eroja viranomaisyhteistyössä. Esimerkiksi aikaviive vankiloissa tapahtuneiden rikosten tapahtuma-ajasta esitutkinnan aloittamiseen on koettu liian pitkäksi, joka vaarantaa esimerkiksi teknisellä tutkinnalla hankittavan todistusaineiston saatavuuden. Myöskään vaativien tilanteiden harjoituksia ei ole järjestetty muiden turvallisuusviranomaisten kanssa.

Riihimäen vankilassa on pyritty parantamaan rikosilmoitusten laatua, koska hyvin tehdyt ilmoitukset palvelevat koko rikosprosessia ja parantavat myös vankien oikeusturvaa. Myös turvallisuustietorekisteriin tehtävien kirjausten määrää ja laatua on pyritty aktiivisesti parantamaan. Kirjaukset ovat tärkeitä erityisesti JR-henkilöiden osalta, jotta tieto on hyvin saatavilla ja jaettavissa Rikosseuraamuslaitoksen sisällä sekä muille viranomaisille. Riihimäen vankilassa tehdään kooste vapautuvista JR-vangeista, johon sisällytetään

vapautumiseen asti kerätyt tiedot analysoituna. Tiedot toimitetaan keskusrikospoliisin yhdyshenkilölle, jotta poliisilla on ajantasaiset tiedot mahdollisesti rikollista toimintaa jatkavista henkilöistä.

Riihimäen vankilan ja Etelä-Suomen tutkintavankiloiden yhteistyötä on pyritty lisäämään. Ongelmana Riihimäen vankilassa on ollut, että ensikertalaisista vangeista ei ole juurikaan tietoa. Tämä on aiheuttanut ongelmia muun muassa osastolle sijoittamisessa. Vajailla lähtötiedoilla saapuva vanki aiheuttaa työtä vastaanottavassa vankilassa. Tehokkaampaa olisikin, mikäli vangista saataisiin hankittua tietyt lähtötiedot jo edellisessä vankilassa. Tämän jälkeen lähtötiedot menisivät Rikosseuraamuslaitoksen rikostorjuntaan, josta ne toimitettaisiin täydennettynä vastaanottavaan vankilaan.

Tutkintavankiloissa tiedonhankinnan merkitys korostuu etenkin rikollisryhmiin kuuluvien, katujengiläisten, ääriajattelijoiden taikka radikalisoituneiden sekä isoissa rikoskokonaisuuksissa olevien vankien osalta. Tutkintavankilassa on mahdollisesti nähtävissä esimerkiksi vankien keskinäisiä riitoja, jotka ovat syntyneet esitutkinnan tai oikeudenkäyntien aikana. Tutkintavankiloissa tiedonhankinnan haasteena on, että vangit ovat usein tutkintavankina vain lyhyen aikaa. Lisäksi henkilöresurssit eivät mahdollista kaikkien tutkintavankien tulohaastatteluja ja tiedonhankintaa.

Riihimäen vankilassa on osana dokumentaation päivittämistä koottu keskeiset viranomais- ja sidosryhmät sekä niiden yhteyshenkilöt. Lisäksi on määritelty vastuuhenkilöt ja heidän varahenkilönsä koordinoimaan yhteistyötä. Sidosryhmien turvallisuusohjeet on myös päivitetty. Lisäksi on suunniteltu yhteistoimintaharjoituksia osaksi vuosisuunnitelmaa.

3.4.10 Laillisuusvalvonta

Ylimpien laillisuusvalvojien Rikosseuraamuslaitosta koskevat kanteluratkaisut ovat usein liittyneet vankeja koskevien päätösten perustelujen puutteellisuuksiin. Tämän takia on ollut tärkeää, että päätöksiä tekevät virkamiehet saisivat tarpeen mukaan oikeudellista täydennyskoulutusta ja tukea vankeuslain ja hallintolain säännösten soveltamiseen päätöksentekoprosessissa. Rikosseuraamuslaitosta koskevien kanteluiden vuosittainen keskiarvo on 2000-luvulla ollut 316 kantelua.

Riihimäen vankilassa tuli vuoden 2022 aikana vireille 108 hallintoasiaa sisältäen kanteluita, oikaisuvaatimuksia ja korvausanomuksia. Näistä 20 liittyy vangin yhteydenpito-oikeuksien rajoittamiseen (puhelut, tapaamiset tai kirjeenvaihto). Kokonaismäärästä kuusi koskee poistumislupia. Vastaava lukumäärää liittyy myös vangin sijoittamiseen (vankila tai osasto). Loput kantelut tai oikaisuvaatimukset liittyvät sekalaisiin asioihin, kuten hallussapitopäätöksiin taikka vankilan tai yksittäisten osastojen olosuhteisiin. Suurin määrä

yksittäisen vangin osalta on kahdeksan vireille tullutta asiaa, jotka jakautuvat tasaisesti koko vuodelle. Toisiksi suurin yksittäistä vankia koskeva määrä on viisi vireille tullutta asiaa. Näistä asioista neljä painottuu yhden kuukauden aikajaksolle. Muutoin vireille tulleet asiat jakautuvat melko tasaisesti eri vangeille.

Riihimäen vankilassa on panostettu lupa-asioiden valmisteluun. Johto on tehnyt muun muassa tarkennuksia lupa-asioiden käsittelyyn, jotta saadaan selvitettyä anomusten oikeellisuus ja tarkoituksenmukaisuus. Näillä toimilla pyritään lisäämään prosessin lainmukaisuutta ja myös vankilaturvallisuutta. Käsillä olevassa hankkeessa on huomioitu ylimpien laillisuusvalvojien tulkinnat ja pyritty helpottamaan Riihimäen vankilassa vankia koskevien päätösten perustelemista. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistuksen myötä tuli operatiiviset lakimiehet, mutta heidän panoksensa on jäänyt toistaiseksi vaatimattomaksi yksikön näkökulmasta.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimus- ja kehittämishankkeen tavoitteena oli selvittää vankilarikollisuutta ilmiönä sekä löytää keinoja vankilarikollisuuden ennalta ehkäisemiseen ja siten parantaa vankilaturvallisuutta sekä vankien kuntoutusolosuhteita ja oikeusturvaa. Tämän takia hankkeen toisena tavoitteena oli tunnistaa ja kehittää erityisesti turvallisuuden ja kuntoutuksen sekä kuntoutusedellytysten välisiä tekijöitä.

Vankilaturvallisuuteen ja vankeusaikaiseen rikollisuuteen liittyvä tutkimus on ollut Suomessa aiemmin hyvin vähäistä. Kansainvälinen tutkimus on tähän saakka keskittynyt lähinnä Pohjois-Amerikkaan, ja tutkimukset ovat olleet pääasiassa sosiologisia sekä vankilakulttuuriin keskittyviä, mutta niissä on myös tutkittu vankilaväkivaltaa. Kansainvälisestä tutkimuksesta voidaan yhteenvetona todeta, että vankilaväkivallan tutkimuksessa on keskitytty aiemmin siihen, miten vangin henkilökohtaiset ominaisuudet ja vankeusaikaa edeltävä elämäntilanne vaikuttavat vankeusaikaiseen käyttäytymiseen. Tähänastinen tutkimus on ollut tärkeää, mutta suosituimmat tutkijoiden edelleen hyväksymät teoriat ovat syntyneet pääasiassa 1900-luvun puolivälissä ja näin vanhentuneet, vaikka nämä ovat edelleen sovellettavissa. Laajempi tarkastelu voisi yhdistää esimerkiksi sosiaalisen kontrollin ja rutiinitoiminnan teoriat, mikä vastaa näiden näkökulmien yhteensopivuutta rikollisuuden ja uhriksi joutumisen selittämisessä väestössä.

Vankiloiden kuntoutus- ja työtoimintaan liittyen on Suomessa puolestaan tehty vähän enemmän tutkimusta, kun systemaattista ohjelmatoimintaa on järjestetty vankiloissa noin 20 vuoden ajan. Ohjelmatoiminnan tärkeimpänä tavoitteena onkin edistää rikoksetonta elämäntapaa, ja vähentää vapautumisen jälkeistä uusintarikollisuutta. Esimerkiksi vuonna 2019 vangeista keskimäärin 55 prosenttia osallistui arkipäivisin erilaisiin toimintoihin. Tyni ja Aaltonen (2021) ovat tehneet tutkimuksen, jossa he ovat tarkastelleet ohjelmatoiminnan vaikuttavuutta. Tutkimustuloksien mukaan ohjelmatoiminnan osalta ei ole selvää näyttöä yhdenkään ohjelman uusintarikollisuusvaikutuksista löydetty. Merkittävä osa ohjelmia suorittaneista syyllistyy uusiin rikoksiin ja palaa takaisin vankilaan. Tutkimuksessa havaittiin myös puutteita ohjelmien toteutuksessa ja niitä koskevien järjestelmäkirjausten saatavuudessa sekä luotettavuudessa.

Sama voidaan todeta myös Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuustilastojen luotettavuudesta. Esimerkiksi vankilan henkilöstölle tehdyn kyselyn tulosten perusteella esimerkiksi henkilöstö kohtaa huomattavasti enemmän väkivaltaa kuin tilastoista voisi päätellä (Paasonen 2021). Tilastojen epäluotettavuuteen viittaa myös vertailu Ruotsin, Norjan ja Tanskan vastaaviin tilastoihin, joissa vankien välisiä väkivaltatapauksia ja henkilöstöön kohdistuvia väkivalta- tai uhkatilanteita raportoidaan monikertainen määrä Suomeen verrattuna. Tämän takia tilastointia tulisi kehittää, jotta riskitekijöitä voitaisiin tunnistaa paremmin ja väkivaltatilanteita ennalta ehkäistä tehokkaammin.

Vankeuslain täytäntöönpanon yhtenä tavoitteena on estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Järjestäytyneet rikollisryhmät käyttävät rangaistusaikaa ja vankiloita systemaattisesti rikollisen toiminnan harjoittamiseen. Vankeuslaissa on valvontatyön osalta säädetty toimivaltuuksista turvallisuuden ylläpitämiseksi, laitosjärjestyksen varmistamiseksi ja järjestysrikkomusten sekä rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Suomessa Rikosseuraamuslaitoksen pitäisi selkeästi luokitella vankilat ja vangit, kuten myös kansainväliset vankeinhoidon vähimmäissäännöt edellyttävät ja muissa Pohjoismaissa on tehty. Tämä helpottaisi vankien sijoittelua, kun vankiloilla olisi selkeämmät roolit, jolloin voitaisiin paremmin arvioida sijoittelussa riskitekijöitä ja vangin tarpeita osana rangaistusajan suunnitelmaa.

Korkeamman turvaluokituksen vankiloihin voisi sijoittaa JR-vankeja ja muita ammattirikollisia, jolloin resursseja ja turvallisuusjärjestelyitä voisi mitoittaa luokittelun mukaisesti. Näin voitaisiin myös hyödyntää nykyteknologiaa tehokkaammin, kuten muissa Pohjoismaissa tehdään. Korkean turvallisuustason vankiloissa tulisi ottaa käyttöön vartaloskannerit, haalarikamerat, laitteet luvattomien matkapuhelimien ja dronejen havaitsemiseen sekä estämiseen. Vankilan muutkin toiminnot ja päiväjärjestykset voitaisiin määritellä yhteismitallisiksi luokituksen mukaisesti, jolloin myös vankien yhdenvertainen kohtelu toteutuisi nykyistä paremmin. Tämä parantaisi myös henkilöstön työturvallisuutta.

Vankeuslaki muodostaa vangin yhteydenpidon valvonnan osalta pullonkaulan. Tällä hetkellä sääntely on samaa avolaitosten ja suljettujen vankiloiden tehostetun valvontaosastojen osalta. Varmuusosastojen määrä, sijainnit sekä sijoittamisen edellytykset mahdollistavat tehokkaan yhteydenpidon valvonnan vain hyvin pienen vankimäärän osalta. Tätä ei voida pitää riittävänä, kuin huomioidaan esimerkiksi JR-vankien määrä. Yhteydenpidon valvontaa koskevaa sääntelyä tulisikin muuttaa kolmiportaiseksi, kuten esimerkiksi Norjassa. Sääntelyn kehittämisen lisäksi, vaikka edellytykset esimerkiksi tehostetun valvontaosastojen olevan vangin puhelun kuuntelemisen osalta täyttyisivätkin, vaatisi sen tosiasiallinen hyödyntäminen muutoksia myös järjestyssääntöihin puhelimen käytön osalta.

Turvallisuustietorekisteriin tulisi pystyä tallentamaan kattavammin tietoja myös muista kuin vangeista tai tutkintavangeista. Esimerkkinä voidaan mainita ehdonalaisvalvonnassa olevia tai vankilaan tulevia koskeva yhdyskuntaseuraamustoimistossa hankittu vihjetieto. Rikosseuraamuslaitoksessa tulisi toimia myös vangin tuntomerkkien ottamisen ja tallentamisen osalta samalla tavalla kuin poliisissa. Tällöin erityisesti vangin tatuoinnit tulisi valokuvata kattavasti ja tallentaa kuvat rekisteriin.

Vankiloiden valvontahenkilökunnan ja kuntoutustyöntekijöiden yhteistyötä tulisi lisätä. Tämä edellyttää, että tunnetaan paremmin toisten työtehtävät ja ymmärretään koko henkilöstön rooli vankeuden täytäntöönpanon tavoitteiden edistämisessä. Valvonnan resurssit vaikuttavat suoraan myös vankien kuntoutumiseen, koska erilaiset toiminnot vaativat vankien kuljettamista vankilan sisällä ja tarvittaessa vartijoiden läsnäolon. Tällöin

esimerkiksi valvontahenkilöstön sairauspoissaolot saattavat aiheuttaa tilanteen, jossa vanki ei pääse tiettyyn toimintoon tai henkilökohtaiseen keskusteluun. Vankien mahdollisuudet luottamuksellisiin keskusteluihin tulisi mahdollistaa tilaratkaisuilla sellaisilla osastoilla, joista vankeja ei voida viedä esimerkiksi erityisohjaajan työhuoneeseen. Tämä edellyttäisi riittävästi äänieristettyä tilaa osaston yhteydessä, jolloin muut vangit tai valvontahenkilöstö ei kuule keskustelua.

Rikosseuraamuslaitoksen resurssit ovat hyvin rajalliset, joka näkyy päivittäin vankilaturvallisuudessa ja valvontahenkilöstön lukumäärässä sekä henkilöstön työhyvinvoinnissa. Kuntoutusohjelmien vaikutukset ovat olleet myös heikkoja. Niukkoja resursseja olisi syytä käyttää tehokkaasti toimenpiteisiin, joilla voidaan vaikuttaa vankiturvallisuuteen ja todistetusti torjua vankeusaikaistarikollisuutta sekä kuntouttaa vankeja. Riihimäen vankilassa tehdyt kehittämistoimenpiteet osoittavat, että hyvällä johtamisella, riskienhallinnalla ja henkilöstön osallistamisella voidaan kehittää toimintaa ja saada aikaiseksi merkittäviä tuloksia. Riihimäen vankilan toimintatavat ja työkalut tulisi ottaa käyttöön valtakunnallisesti koko Rikosseuraamuslaitoksessa, jolloin toimintatavat saataisiin yhdenmukaistettua.

Suomessa tulisi seurata aktiivisesti muiden Pohjoismaiden tilannetta ja hyväksi todettuja käytäntöjä sekä pyrkiä käymään laajemmin keskustelua Rikosseuraamuslaitoksen roolista rikosoikeudellisessa järjestelmässä erityisesti rikollisuuden torjunnan näkökulmasta. Erityisesti esitutkintaviranomaisten kansainväliset operaatiot järjestäytynyttä rikollisuutta vastaan aiheuttavat saman kaltaisia haasteita eri valtioissa myös vankiloihin. Vankiloissa tapahtuvaa ja sieltä organisoitua rikollisuutta torjumalla, turvataan samalla vankien perusoikeuksia, edistetään vankeuslain kuntouttavaa tarkoitusta ja viime kädessä suojataan koko yhteiskuntaa erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamilta haitoilta. Tässä onnistuminen edellyttää kuitenkin vankien strategista sijoittelua sekä tehokasta tiedonhankintaa, jotta tietoa voidaan hyödyntää kaikissa vankeuslain mukaisissa päätöksissä. Tiedonhankinnan osalta on syytä korostaa vangeilta saatavan vihjetiedon käsittelyn ja jakamisen merkitystä sekä kustannustehokkuutta. Käsillä oleva aihepiiri kaipaa lisää tutkimusta, kuten olisi tarpeen tutkia aihetta laajemmin esimerkiksi perusoikeuksien rajoittamisen näkökulmasta, jotta voitaisiin löytää tasapaino ja raja-alueet nykyaikaisen perusoikeustulkinnan ja vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen väliltä. Tarvetta olisi myös tutkia vankeusaikaista rikollisuutta valvotun koevapauden ja yhdyskuntapalvelun aikana, koska kontrolli on silloin pienempää verrattuna vankilaympäristöön.

Lähteet

Holopainen, J.-P. (2021). *Selvitys Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210510163527/7QCW6DgVd/2021-03_Selvitys_Risen_kyvysta_vastata_jarjestaytyneen_rikollisuuden_aiheuttamiin_haasteisiin_web.pdf

Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.). (2021). Suomalainen vanki – arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Vastapaino.

Paasonen, J. (2021). *Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2021. https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210510163048/7QCVnaVHV/2021-2_Risen_turvallisuuden_ja_valvontatyon_ulkoinen_arviointi.pdf

Paasonen, J. & Vainio, J. (2022). Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta. *Kriminologia*, 1:2022. https://doi.org/10.54332/krim.110816

Paasonen, J. & Vainio, J.: Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia. *Oikeus*, 2023 (julkaistaan vuoden 2023 aikana).

Paasonen, J., Hietapakka, J., Vainio, J. & Lehtoranta, J.: Voimakeinojen käyttäminen vankilassa. (julkaistaan vuoden 2023 aikana).

Paasonen, J., Lindfors, H. & Vainio, J.: Turvallisuusselvitys vai turha selvitys? *Defensor Legis* 4/2022, s. 962–980. https://www.edilex.fi/defensor_legis/1000850006

Paasonen, J. & Vainio, J.: Vankilaturvallisuus ja vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen Pohjoismaissa. JFT 2023. (julkaistaan vuoden 2023 aikana)

Paasonen, J. & Vainio, J. & Hietapakka, J. (2022). Vangin tatuoinnit osana tuntomerkkien ottamista. *Edilex-sarja* 2022/12. https://www.edilex.fi/artikkelit/26470

Paasonen, J. & Vainio J. & Vieristö, S.: Järjestäytynyt rikollisuus rikosprosessin haasteena. Ari-Matti Nuutilan muistoteos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2023. (julkaistaan 2023)

Tyni, S. & Aaltonen, M. (2021). Vankeusaikaisten kuntoutusohjelmien vaikutusarvioinnit ja arvioitavuus. *Kriminologia*, 1(1), 39–59. https://doi.org/10.54332/krim.109019

Vainio, J.: Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko. *Edilex-sarja*, 2022/39. https://www.edilex.fi/artikkelit/28287

Vainio, J. & Paasonen, J. (2022a) Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta. *Edilex-sarja*, 2022/31. https://www.edilex.fi/artikkelit/27727

Vainio, J. & Paasonen, J. (2022b). Turvallisuustiedonhallinta Rikosseuraamuslaitoksessa. *Defensor Legis*, 2/2022, s. 440–459. https://www.edilex.fi/defensor_legis/1000680005